

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра адміністративного, господарського права та фінансовоекономічної
безпеки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

зі спеціальності 081 «Право»

**Тема: «Адміністративно-правове регулювання сурогатного материнства
в Україні»**

Завідувач кафедри _____ д.ю.н. Гаруст Ю.В.
(підпис)

Керівник проекту _____ к. ю. н. Новицька М.М.
(підпис)

Виконавець

студент групи МЮ. м 91 _____ Кожушко А.В.
(підпис)

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. РОЗВИТОК СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА У СВІТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	8
1.1. Історія становлення та розвитку сурогатного материнства в світі та Україні	8
1.2. Поняття, сутність та види сурогатного материнства.....	13
1.3. Суб'єкти адміністративно-правових відносин у сфері сурогатного материнства.....	22
РОЗДІЛ II АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ.....	33
2.1. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні	33
2.2. Правові прогалини регулювання сурогатного материнства в Україні	38
2.3. Юридичні казуси та судова практика в сфері сурогатного материнства в Україні та світі.....	44
РОЗДІЛ III НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ	55
3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання сурогатного материнства.....	55
3.2. Організаційно-правові напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання сурогатного материнства	65
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ПЕРЕЛІК УМВОНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕКЗ – Екстракорпоральне запліднення

СМ – Суругатне материнство

ДРТ – Допоміжні репродуктивні технології

ЗУ – Закон України

СКУ – Сімейний кодекс України

ЦКУ – Цивільний кодекс України

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

ВСТУП

Актуальність теми. Правове забезпечення сурогатного материнства є одним із законодавчо не врегульованих й найскладніших питань у галузі права України. Його актуальність обумовлена відсутністю достатнього нормативного регулювання здійснення процедури сурогатного материнства в Україні та необхідністю вирішити проблеми, що виникають на практиці під час реалізації програми сурогатного материнства.

Відповідно до статистики наведеної у статті С.Г. Лесовської в Україні у кожній п'ятій подружньої пари виникають складнощі з народженням дитини природнім способом. Також, варто зазначити, що 20% таких пар звертаються до методів допоміжних репродуктивних технологій [1, с 12-16].

За даними некомерційної організації з Австралії Families Through Surrogacy («Сім'ї за сурогатне материнство») станом з 2017 року Україна є світовим центром сурогатного материнства [2]. За словами працівника організації Families Through Surrogacy Сема Еверінгема, попит на отримання даної послуги (сурогатного материнства) в Україні «зріс, можливо, на 1000%» за останні два роки[2].

Розвитку медичного туризму в сфері сурогатного материнства в Україні сприяє те, що дана процедура легальна, також не існує обмежень на кількість народжених сурогатними матерями дітей, та обмежень стосовно осіб, які можуть скористатися послугою. В порівнянні з іншими країнами світу плата за сурогатне материнство є значно нижче.

Натомість головною проблемою функціонування сурогатного материнства в Україні є відсутність будь-якого правового акту, котрий би регулював правовідносини у даній галузі, в нашій країні відсутнє навіть поняття сурогатне материнство.

На сьогодні сурогатне материнство, по суті, регулюється лише однією статтею, а точніше частиною статті. Йдеться про ч. 2 ст. 123 Сімейного

кодексу України, в якій вказано, що «у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя» [3].

Стан наукової розробки. Окремі аспекти правового регулювання сурогатного материнства в Україні вивчалися такими вченими як Н. М. Басай, Х. І. Вонсович, М. В. Домашенко, С. М. Євдокимов, Т. В. Кондрич, М. В. Менджул, Д. В. Розгон, Т. В. Сорокіна, К. Ф. Фаракшина, А. А. Штанова та іншими. Дослідженню питань правового регулювання сурогатного материнства присвячено праці таких науковців як Н. А. Аблятіпова, Ю. В. Коренга, Т. Е. Борисова, І. А. Верес, А. С. Коломієць, Ю. Н. Корбут, Р. А. Майданик, Х. С. Мирсайєва, М. В. Сопель, Ю. Ю. Таланова, О. Хіневич, О. А. Явор, О. В. Оніщенко та ін.

Останнім часом все більше і більше науковців звертаються до проблеми правового регулювання сурогатного материнства в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження правового регулювання сурогатного материнства в Україні, відокремленні основних правових казусів, що виникають у зв'язку із застосуванням сурогатного материнства в Україні, а також пошук шляхів вирішення даних проблем через аналіз зарубіжного досвіду.

Відповідно до мети були поставлені наступні **завдання**:

1. Дослідити історію становлення та розвитку сурогатного материнства в світі та Україні;
2. Проаналізувати поняття, сутність сурогатного материнства та виділити його види;
3. Дослідити основні суб'єкти адміністративно-правових відносин у сфері сурогатного материнства;
4. Проаналізувати стан правового регулювання програми сурогатного материнства в Україні;

5. Виокремити правові прогалини регулювання сурогатного материнства в Україні;

6. Дослідити основні правові казуси що виникають у зв'язку із застосуванням сурогатного материнства в Україні;

7. Дослідити зарубіжний досвід правового регулювання сурогатного материнства.

8. Розробити організаційно-правові заходи вдосконалення адміністративно-правового регулювання сурогатного материнства в Україні.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у результаті застосування програми сурогатного материнства.

Предметом дослідження є правове регулювання сурогатного материнства в Україні.

Методи наукових досліджень. В ході дослідження даної тематики використовувались методи загальнонаукові: діалектичний, аналізу, синтезу, аналогії, системний метод; загальнофілософські, загальнологічні, емпіричні, методи пізнання.

Історію виникнення сурогатного материнства ми вивчали за допомогою діалектичного методу. При дослідженні поняття, сутності та видів сурогатного материнства використовували метод аналізу та узагальнення, а також метод опису.

Дослідження правового регулювання сурогатного материнства ми здійснювали за допомогою аналітичного методу.

Порівняльно-правовий метод ми використовували при дослідженні зарубіжного досвіду правового регулювання сурогатного материнства та впровадження такого досвіду в законодавство України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в:

1. Становленню програми сурогатного материнства від давніших часів і до сьогодення;

2. Ґрунтовному дослідженню поняття «сурогатного материнства», «сурогатна мати», та узагальнення власного понятті;

3. Встановлено правову природу договору сурогатного материнства;
4. Визначено суб'єкти адміністративно-правових відносин у сфері сурогатного материнства;
5. Виокремлено основні юридичні казуси у сфері регулювання сурогатного материнства;
6. Досліджено та проаналізовано судову практику у зазначені сфері;
7. Запропоновано пропозиції щодо усунення деяких питань, що стосується сурогатного материнства та вдосконалення вітчизняного законодавства шляхом запозичення закордонного досвіду.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані у роботі пропозиції та рекомендації можуть бути використані для подальших наукових досліджень, а також у вдосконаленні законодавства.

Достовірність висновків, пропозицій та рекомендацій підтверджується їх апробацією у вигляді публікацій у наукових фахових виданнях, обговоренням на науково – практичних конференціях.

Апробація результатів дослідження:

Кожушко А.В, Новицька М.М. Прогалини у нормативно-правовому регулюванні сурогатного материнства в Україні та аналіз досвіду зарубіжних країн. *Правові горизонти*. № 22 (35). 2020.

Кожушко А.В. Правове регулювання сурогатного материнства. *Наука та практика*. 2020.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел (104 найменування на 10 сторінках). Загальний обсяг становить сторінки.

РОЗДІЛ I. РОЗВИТОК СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА У СВІТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

1.1. Історія становлення та розвитку сурогатного материнства в світі та Україні

У 21 столітті сурогатне материнство це одна із процедур, що допомагає дати шанс бездітним парам стати батьками. Хоча зважаючи на останні події, що відбуваються навколо сурогатного материнства більшість людей критикують дану процедуру, називають злочином. Перша відома нам сурогатна мати з'явилася за дві тисячі років до Різдва Христового на землі ханаанській, поблизу Хеврона. Ось що говориться про це в біблійному Старому Завіті (Буття, 16) [4]: «Сара, дружина старого Аврама (Сарою і Авраамом вони стануть називатися трохи пізніше), була безплідна і найняла свою служницю Агар, щоб вона виносила дитину Аврама».

У 1910 р. до н.е. е. у Агар народився син, якого назвали Ісмаїлом. Сара прийняла його, як тоді було прийнято, на свої коліна, як свого рідного сина. Це і була перша відома нам дитина, що народилася за від «традиційного» сурогатного материнства.

Другою сурогатною матір'ю в історії вважається Валла, служниця безплідної Рахілі, другої – улюбленої – жінки Якова (онука Авраама), що виносила йому синів Дана і Нафталі [4].

Ну а третьою біблійною сурогатною мамою стала, служниця першої жінки Якова Лія.

Також варто зазначити, що сурогатним материнством користувалися і фараони у Стародавньому Єгипті для того щоб народити спадкоємців чоловічої статі. Але різниця у статусі дітей народжених «сурогатними мамами» і царицями була відчутна. Діти народжені наложницями могли зайняти трон лише у випадку, коли був відсутній більш достойний претендент [5, с. 149-163]

Знайти згадки про сурогатне материнство можна і Стародавній Греції і Римі. Науковиць Н.В. Хараджа у своїх працях зазначає, що поняття «віддача лона в найм» (*ventrem locare*) відоме ще з часів Стародавнього Риму. Чоловіки віддавали своїх дружин у «найм» бездітним парам [6, с. 144]. «Розумний засіб» для подолання бездітності – напис, котрий зберігся з епохи Стародавнього Риму (відомий як *Laudatio Turiae* – епітафія кінця 1-го століття до н.е.) [7].

В шумерській Месопотамії 18 століття до н.е. також можна знайти згадки про так зване традиційне сурогатне материнство. Варто зазначити, що на даному етапі можливо припустити, що СМ вже було законодавчо закріплено в Кодексі законів царя Хаммурапі і здійснювалося на законних підставах. До речі, саме Кодекс Хаммурапі (1780 р. до н.е.) став найпершим нормативним актом, котрий регулював процедуру сурогатного материнства. В параграфі §145 Кодексу зазначалося «Якщо чоловік візьме шлюб із безплідною жінкою, вона не народить йому дітей, і він захоче взяти собі наложницю, цей чоловік може взяти собі наложницю і ввести її в свій дім; цю наложницю не слід прирівнювати до дружини» [8].

Нійога Пратха – відома у стародавньому індуїстичному суспільстві практика, коли жінці було дозволено завагітніти від брата свого чоловіка, у випадку, коли її власний чоловік був безплідний. В даній ситуації дитина народжена від такого союзу належала чоловіку та дружині. Можна зазначити, що Нійога Пратха була своєрідним «сурогатним батьківством» [9].

Також варто згадати американських індіанців, що також практикували сурогатне материнство до початку 1899-х років. Дана процедура в індіанців відбувалася наступним чином: якщо жінка не могла народити дитину самостійно, її чоловік звертався до вождя племені, потім відбувалося лікування і у випадку, коли воно не дало потрібних результатів вождь давав згоду на те, щоб інша жінка виносила дитину цій сім'ї [10]

Також сурогатне материнство відіграло ключову роль в королівській родині Іспанії. У той час, коли іспанська культура дозволяла використання сурогатних мам для того, щоб дати королю синів. Вважалося, що будь-які

сини, народжені сурогатною матір'ю, виховувалися королем і королевою як власні діти. Сурогатна мати відмовлялася від усіх батьківських прав, але мала можливість працювати нянею у королівських дітей [11].

Активні дослідження в цій області почалися в 1677 році. Головним приводом для цього став винахідник мікроскопа Антоні ван Левенгук, який докладно вивчив сперму і відкрив сперматозоїд. Також ним було встановлено, що чоловіча сперма – це сім'я, а жіноча матка забезпечує сприятливе середовище для появи плода. Тоді, в 18 столітті, відомий шотландський хірург і венеролог Джон Хантер вирішив боротися з безпліддям своєї дружини за допомогою шприца і сперми. Так було здійснено перше успішне штучне запліднення в історії сурогатного материнства.

У 1935 році американський дослідник Гергори Пінкус провів експеримент, де використовуючи кролика в якості піддослідного, створив експериментальні умови, необхідні для дозрівання ооцитів ссавців (незрілі яйцеклітини, статеві клітини або яйцеклітини) і довів, що ооцити ссавців досягають зрілості через 12 годин після вилучення. Фактично Г. Пінкус застосував технології, на яких ґрунтуються сучасні програми сурогатного материнства і перенесення гамет (запліднених яйцеклітин) в фаллопієві труби жінки [12, с. 154].

Варто відзначити, що перша програма екстракорпорального запліднення в історії з людським матеріалом була здійснена у 1944 році лікарями-гінекологами із Гарвардського університету – Дж. Роучем і М. Мінкін. Вони культивували людську яйцеклітину і запліднили її *in vitro*, що призвело до розвитку двохклітинного ембріона.

Ще в 1950-х роках професор Едвардс, працюючи в Національному інституті медичних досліджень у Лондоні, зробив ряд фундаментальних відкриттів у галузі ДРТ. Роберт Едвардс почав дослідження в сфері штучного запліднення 1960 році. 1968 році досліднику вдалося досягти запліднення людської яйцеклітини в лабораторних умовах. Довгих десять років зайняло у вченого дослідження сприятливих умов для штучного запліднення людини.

Перша спроба застосування екстракорпорального запліднення в якості способу подолання безпліддя було здійснено у 1975 році, але на жаль ця спроба була невдалою, вагітність виявилась позаматковою.

Через три роки в 1978 році в невеликому місті Оулдгомі в Англії все ж таки відбулось перше в історії людства вдале ЕКЗ за допомогою гінеколога Роберта Едвардса та ембріолога Патріка Стептоу. В результаті першої операції ЕКЗ 25 липня 1978 року в сім'ї Леслі та Джона Браунів з'явилася довгоочікувана дитина — дочка Луїза. Луїза Браун стала першою «дитиною з пробірки», як надалі стали називати дітей, народжених за допомогою цього методу.

У 1976 році була укладена перша юридично завірена угода про участь у програмі сурогатного материнства. Дана угода була укладена за посередництва юриста Ноеля Кіна. Це було традиційне сурогатне материнство і сурогатна мати не отримала компенсації за вагітність. Кін використав цей досвід для створення Центру безпліддя, що відіграв ключову роль в історії сурогатного материнства в Сполучених Штатах Америки. Хоча Ноель Кін загалом визнаний творцем правової ідеї сурогатного материнства, однак лише коли він створив асоціацію з лікарем Уорреном Дж. Рінгольдом у місті Дірборн, штат Мічиган програма сурогатного материнства набула іншого значення. Кін і Рингольд піддалися широкій критики з боку деяких представників преси і політиків, але вони продовжили свою діяльність і в кінцевому підсумку виступили за прийняття законів, що захищають ідею сурогатного материнства. Білл Хендель, який є партнером однієї з фірм сурогатного материнства в Лос-Анджелесі, також намагався домогтися прийняття таких законів в Каліфорнії, але його спроби були припинені Конгресом штату.

Вже через декілька років у 1980 була укладена перша комерційна угода сурогатного материнства. Дана угода була укладена між традиційною сурогатною матір'ю (це коли сурогатна мати штучно запліднюється спермою батька чи донора, завдяки чому вона генетично пов'язана з потомство) і

передбачуваними батьками. Елізабет Кейн (псевдонім) отримала 10 000 доларів народивши дитину для іншої пари.

Варто зазначити, що можливо, найвідоміший випадок в історії сурогатного материнства – це випадок «Мамлятко М». Американська сімейна пара Білл і Бетсі Стерн найняли Мері Бет Уайтхед як сурогатну маму в 1984 році, погодившись заплатити їй 10 тисяч доларів. Яйцеклітини Уайтхед використовувалися в процесі штучного запліднення, що зробило її біологічною матір'ю дитини. Коли народилася дитина і настав час Уайтхед передати свої батьківські права, вона відмовилася і взяла на себе опіку над малятком Мелісою Стерн («Малятко М.»), почавши довгу боротьбу за опіку в 1986 році. Результати даної справи відіграли ключову роль в розробці деяких більш суворих законів про сурогатне материнство в США. Верховний суд Нью-Джерсі постановив, що угода про сурогатне материнство між Уайтхед і Стернс було незаконною і суд відновив батьківські права Уайтхед. Білл Стерн отримав опікунство, а Уайтхед отримала права відвідувати дитину. Цей випадок став поворотним моментом в історії сурогатного материнства. Багато спеціалістів у галузі сурогатного материнства почали переходити до використання гестаційного сурогатного материнства, щоб уникнути таких юридичних труднощів [13].

Перші спроби штучного запліднення гамет людини в СРСР були розпочаті в кінці 60-х років 20 століття Борисом Васильовичем Леоновим в Москві і Анатолієм Іларіонович Нікітіним в Ленінграді. Першою «дитиною з пробірки» є дівчинка Олена, зачата в лабораторії Б. В. Леонова, яка народилася в місті Москва в лютому 1986 року. Всього через кілька місяців в Петербурзі з'явилася друга дитина, зачата *in vitro*, хлопчик на ім'я Кирило.

Перша програма сурогатного материнства на території колишнього СРСР була реалізована в Україні у місті Харкові в 1995 році. Першою сурогатною матір'ю стала жінка, яка успішно виносила та народила дитину для власної дочки, яка страждала вродженою відсутністю матки.

Л. К. Айвар, зазначає, що аналізуючи питання застосування програми сурогатного материнства крізь призму історизму дододить, що люди завжди намагалися знайти шлях подолати безпліддя і продовжити свій рід [14].

Протягом наступних 20 років, юристи з різних країн працювали над розробкою законодавства, що регулювало б процес сурогатного материнства.

Згідно з статистичними даними, в період з 1999 по 2013 рік завдяки гестеційному сурогатному материнству народилося 18 400 дітей. Особливо цікаво, що 9819 (53,4%) дітей це двійня, трійня або четверня. Це говорить про те, що сурогатне материнство досить популярна процедура у світі [15].

1.2. Поняття, сутність та види сурогатного материнства.

Допоміжні репродуктивні технології – це спосіб боротьби з безпліддям. Сурогатне материнство є одним із найпопулярніших методів ДРТ в останні роки. Сурогатне материнство, тобто зачаття поза тілом людини і майбутнім переносом заплідненої яйцеклітини (зиготи) в матку іншої жінки.

Сурогатне материнство – це програма, яка має своїх прихильників і критиків. Науковці розділились на два табори, ті хто за СМ і хто категорично проти і виступають за його заборону.

Противники сурогатного материнства стверджують, що це неприродний процес, який є недопустимим у людському суспільстві. Крім того вони зазначають, що сурогатне материнство – це фактично продаж дитини. Проти сурогатного материнства виступає й українська православна церква, порівнюючи цю процедуру з гріхом і вважаючи її такою, що суперечить Біблії. Науковець В.В. Вустенко, Н.Л. Полішко, тощо, вважають, що СМ – злочин. Однією з осіб, які вважають, що сурогатне материнство в Україні потрібно заборонити є Михало Кулеба – уповноважений Президента України із прав дитини. Він вважає, що СМ – це бізнес на якому на дітях зароблюють кошти. Однак існують і прихильники програми сурогатного материнства.

Поняття сурогатного материнства розглядають в медичному і юридичному значенні. Так, у медицині сурогатне материнство означає метод,

при якому ембріон, отриманий після запліднення «in vitro» (тобто «в пробірці») за участю статевих клітин подружжя – біологічних батьків майбутньої дитини, імплантується іншій жінці (сурогатній матері) для виношування плоду та народження дитини [16].

Представники Української асоціації репродуктивної медицини трактують поняття сурогатне материнство як метод лікування безпліддя, при якому ембріон, отриманий від генетичних батьків, переноситься у порожнину матки іншої жінки [17].

А. Коломієць пропонує таке визначення поняття сурогатного материнства з медичної точки зору – це запліднення яйцеклітини штучним методом з наступним поміщенням ембріона, отриманого від генетичних батьків, в порожнину матки іншої жінки – сурогатної матері [18].

Грегор Пюпеник доктор юридичних наук та директор Європейського центру закону і правосуддя (European Centre for Law and Justice) Клер де ла Хуг розглядають поняття сурогатного материнства як зачаття дитини, що відбувається або в утробі сурогатної матері за допомогою штучного запліднення спермою замовника-батька або донора (що робить її генетичною та біологічною матір'ю дитини), або взагалі, методом екстракорпорального запліднення, з подальшим перенесенням заплідненої яйцеклітини в матку гестаційного кур'єра (сурогатної матері). В останньому випадку для запліднення можуть використовуватися гамети обох батьків-замовників, одна – замовника і одна – донора, або і ті, й інші донорські. У народженої в результаті подібної процедури дитини може бути аж до шести батьків: генетична матір (донор яйцеклітини), генетичний батько (донор сперми), гестаційний кур'єр, її чоловік (згідно презумпції батьківства) і, нарешті, подружжя-замовники [19].

На наш погляд досить доречним є зауваження І. Цанько про те, що сурогатне материнство є методом, який має виконуватися виключно за медичними показниками та ні в якому разі не може застосовуватися через

«соціальне безпліддя», тобто небажання здорової жінки виношувати дитину [16].

Досить цікавою на наш погляд є позиція Т. В Сорокіної, щодо визначення сурогатного материнства. Так на думку дослідниці дане поняття варто розуміти як процес імплантації, виношування та народження дитини виконавцем (сурогатною матір'ю), яка зачата з використанням генетичного матеріалу замовника (замовників), донора чи самої сурогатної матері, на основі договору сурогатного материнства між сурогатною мамою і можливими батьками на оплатній чи безоплатній основі [20]. О.О. Берестовський у своїй статті поняття сурогатного материнства розглядає більше з медичного боку. За науковцем, допоміжне (сурогатне) материнство – це перенесення ембріона, отриманого шляхом запліднення яйцеклітини біологічної матері (дружини) спермою біологічного батька (чоловіка), і виношування дитини біологічно «чужої» для жінки, яка добровільно погоджується завагітніти з метою виносити і народити біологічно чужу їй дитину, а потім передати на виховання іншим особам – генетичним батькам [21].

В.А. Ватрас поняття сурогатного материнства розглядає із юридичної точки, на його думку під поняттям сурогатного материнства варто розуміти запліднення жінки шляхом імплантації ембріона з використанням генетичного матеріалу подружжя з метою виношування і народження дитини, яка в подальшому буде визнана такою, що походить від подружжя, як правило, на комерційній основі на підставі відповідного договору між подружжям та сурогатною матір'ю [22].

У дисертації науковця А. Пурге розглядається трактування поняття сурогатного материнства з точки зору сімейного права. І згідно цього А. Пурге зазначає, що сурогатне материнство перш за все є комплексним інститутом, котрий об'єднує норми, які регулюють правовідносини, що виникають між безплідними особами, котрі мають намір скористатися послугами сурогатної мами для того, щоб вона виносила і народила для них дитину за допомогою

методу ДРТ, включаючи участь медичної організації як посередника між сурогатною матір'ю і замовниками [23]. Дане визначення на наш погляд досить вдале і в повній мірі відображає всі аспекти сурогатного материнства.

Наступне визначення сурогатного материнства, яке на нашу думку є досить вдалим запропоноване В. В. Самойловою: сурогатне материнство – це перш за все один із методів ДРТ, який полягає в тому, що жінка на підставі вільного волевиявлення і домовленості із особами, які звернулися до неї стосовно надання послуг сурогатного материнства проходить процедуру імплантації ембріона, створеного в результаті штучного запліднення, виношує дитину з метою народити та передати її цим особам. Також даний науковиць наголошує, що зазначене поняття має також обов'язково враховувати і такі випадки, коли досягнути мети народити та передати дитину особам, які звернулися за такою послугою, не вдається [5]. На нашу думку це досить доречне зауваження, оскільки гарантію стовідсоткового запліднення першої спроби не дасть жодна клініка, а це у свою чергу породити правові наслідки як і для жінки, яка погодилася на дану процедуру, так і для осіб, що звернулися за даною послугою.

На думку науковиці Т.Е. Борисової, під поняттям «сурогатне материнство» варто розуміти, один із методів ДРТ, який полягає в тому, що певна жінка укладає договір з особами, які звернулися за даним видом послуг з метою імплантації ембріона, що був створений на основі екстракорпорального запліднення, і в результаті народжена дитина передається особам, котрі стали замовниками послуги [24].

Я. Р. Марко під поняттям «сурогатне материнство» розуміє процес запліднення генетично сторонньої жінки шляхом імплантації або трансплантації ембріона з використанням генетичного матеріалу чоловіка та жінки, котрі перебувають у шлюбі, з метою виношування і народження дитини, яка надалі буде визнана такою, що походить від подружжя, на підставі відповідного договору між подружжям та сурогатною матір'ю [25].

Конгрегації у справах віровчення «Donum vitae», сурогатне материнство розглядає як феномен: 1) коли жінка виношує дитину, зачату двома особами-донорами; 2) коли жінка виношує дитину, зачату з її яйцеклітини та сімені чоловіка, який не є її законним чоловіком. Варто зазначити, що в обох випадках передбачено, що ця жінка, тобто сурогатна матір, не претендує на соціальну роль матері дитини, народженої нею, але віддає її на виховання «замовникам» [26].

Також має місце визначення про те, що сурогатне материнство – це форма відтворення третьою стороною, при якій жінка погоджується виношувати та народити дитину від передбачуваного батька (ів), який не може зачати дитину за медичними показаннями, або від одностатевих пар [27].

Ще одне визначення трактує, що сурогатне материнство є важливим методом лікування безпліддя, при якому поява екстракорпорального запліднення (ЕКЗ) зробило можливим материнство для жінок без матки, з аномаліями матки, що перешкоджають вагітності, з серйозними медичними проблемами або з іншими протипоказаннями для вагітності, для досягнення материнства [28].

Відома науковиця у галузі дослідження правового регулювання сурогатного материнства Ю. Коренга трактує сурогатне материнство як договір між особами, що бажають стати батьками, та жінкою (сурогатною матір'ю), що згідна на перенесення в її організм ембріона людини в умовах акредитованого закладу охорони здоров'я, виносити, народити дитину з подальшою її передачею іншій стороні, за винагороду або без неї [29].

На нашу думку, сурогатне материнство – це один із методів допоміжних репродуктивних технологій, на підставі письмової оплатної чи безоплатної домовленості між жінкою (сурогатною мамою), що надала добровільну згоду та відповідає усім вимогам та подружжям/ чоловіком/жінкою, що за медичним висновком не можуть зачати/виносити/народити дитину, що полягає у імплантації ембріона в матку сурогатної матері, який створений шляхом штучного запліднення з генетичного матеріалу подружжя, або чоловіка і

донора/жінки і донора у акредитованому закладі охорони здоров'я з метою виношування і народження дитини, яка в подальшому буде визнана такою, що походить від подружжя.

Також в рамках дослідження поняття сурогатного материнства варто дослідити поняття «сурогатна мати». Взагалі поняття сурогатна мати було вперше використано у доповіді Ради Європи [29], де, сурогатною мамою визначалась жінка, яка виношує і народжує дитину для іншої особи. При цьому зазначалося, що вона погодилась після народження дитини віддати її іншим особам. Нормами чинного законодавства України не визначено поняття «сурогатна матір» і «сурогатне материнство», вони існують, як слушно зазначає Н. А. Аблятіпова, лише в суспільних відносинах, пов'язаних із сучасними ДРТ [12].

Дослідивши статтю К. Фаракшиної, можна зазначити, що в класичному розумінні сурогатне материнство є допоміжною репродуктивною технологією, в ході якої жінка добровільно погоджується завагітніти для того, щоб виносити і народити біологічно чужу їй дитину, яка буде потім передана на виховання іншим особам – генетичним батькам. В результаті чого, генетичні батьки юридично будуть мати всі права на народжену сурогатною матір'ю дитину[30].

На думку науковця М. Антокольської, основною ознакою сурогатного материнства варто вважати укладення до моменту зачаття дитини договору про виношування дитини сурогатною матір'ю з метою подальшого встановлення батьківських правовідносин між цією дитиною та особами, які уклали договір з сурогатною матір'ю [31].

Цікавим на наш погляд є підхід В. Леженіна до визначення поняття сурогатне материнство. Він зазначає, що СМ – це процес виношування жінкою-добровольцем плоду, отриманого при заплідненні донорської яйцеклітини донорськими сперматозоїдами і перенесеного в її матку. Але недолік даного твердження полягає перш за все у тому, що на відміну від вищезгаданих понять, в даному – не міститься вказівки на можливості

використання генетичного матеріалу самих батьків-замовників, а також, що найголовніше, не містить вказівок на характер відносин, що виникають між сурогатною матір'ю і подружжям [32].

Проаналізувавши визначення поняття сурогатного материнства можемо виокремити його основні ознаки:

- 1) обов'язкова домовленість двох сторін – сурогатної мами і замовників;
- 2) зачаття дитини має бути проведене за допомогою штучного запліднення та імплантації ембріона;
- 3) головна ознака полягає в тому, що потрібно в даній процедурі обов'язково використовувати генетичний матеріал замовників;
- 4) специфічна мета – виношування та народження дитини для подальшого передання її генетичним батькам.

Особливістю програми сурогатного материнства, тим що відрізняє його від інших методів ДРТ, наприклад, штучного запліднення і «простої» імплантації ембріона, є те, що окрім потенційних батьків (одного з них) у правовідносинах існує ще один досить важливий третій суб'єкт, що має самостійні права, – сурогатна мати. В українському законодавстві це виражається в тому, що можливість виникнення батьківських прав в осіб, які очікують передачі дитини, поставлена в залежність від волі сурогатної матері, правовий статус якої продовжує залишатися досить невизначеним [33].

Професор Ф.В. Дахно акцентує увагу на тому, що існує два види сурогатного материнства: повна сурогатність — коли в організм іншої жінки імплантують зародок, котрий зачатий або чоловіком і дружиною або донором, даний вид сурогатного материнства ще називають гестаційним. Другий вид сурогатного материнства – це часткова або гендерна сурогатність, суть її полягає в тому, що для штучного запліднення використовується яйцеклітина жінки сурогатної матері [34].

На думку Стеценко С. Г. при гестаційному сурогатному материнстві – відбувається імплантація в організм іншої жінки зародка, який був зачатий чоловіком та дружиною. В такій ситуації сурогатна матір не має ніякого

генетичного споріднення із дитиною [29]. При гендерному – жінка, яка виношує дитину і є її генетичною матір'ю. Українське законодавство надає перевагу гендерному сурогатному материнству, для того, щоб у жінки не було генетичного зв'язку з дитиною і в подальшому з цього не виникало проблем, однак все одно викикають.

І. Я. Верес виділяє два види сурогатного материнства:

1) повна або гестаційна сурогатність – полягає в переміщені зачатого подружжям плоду в сурогатну матір;

2) часткова або гендерна сурогатність – використовується яйцеклітина сурогатної матері, тобто є біологічний зв'язок плоду з сурогатною матір'ю [35].

Цікавим на наш погляд є позиція білоруської науковиці Н. Анцух, котра пропонує класифікацію сурогатного материнства за:

I. Генетичним зв'язком між сурогатною мамою і дитиною;

II. Генетичний зв'язок між дитиною, народженою сурогатною матір'ю, та обома чи одним із фактичних батьків цієї дитини [36].

Існує п'ять можливих варіантів застосування сурогатного материнства з медичної точки зору. Перший варіант – полягає у використанні яйцеклітини дружини і сперми чоловіка (гестаційне сурогатне материнство). У даному варіанті необхідний повний генетичний зв'язок між біологічними батьками і дитиною;

– другий варіант передбачає використання яйцеклітини дружини або яйцеклітини самотньої жінки і сперми донора (гестаційне сурогатне материнство). Для даного варіанту притаманний неповний (усічений) генетичний зв'язок. В цьому випадку дитина народжена за допомогою даного виду сурогатного материнства має біологічний зв'язок тільки з дружиною;

– третій варіант – використання яйцеклітини донора і сперми чоловіка (гестаційне сурогатне материнство). У даному варіанті неповний (усічений) генетичний зв'язок. Тут характерним є те, що народжена дитина матиме генетичний зв'язок лише з чоловіком;

– четвертий варіант – використання яйцеклітини донора і сперми донора (донорські ембріони) (гестаційне сурогатне материнство). Даний варіант характеризується повною відсутністю генетичного зв'язку між народженою дитиною і батьками-замовниками;

– п'ятий варіант – використання яйцеклітини сурогатної матері і сперми чоловіка (традиційне сурогатне материнство). У даному варіанті неповний (усічений) генетичний зв'язок. Дитина генетично рідна тільки чоловіку. В даному випадку до сурогатної матері пред'являються більш підвищені вимоги, ніж у перших чотирьох варіантах, наприклад зовнішні дані, освіта та інші дані [37].

В українському законодавстві гестаційне сурогатне материнство регулюється поверхнево, а усі інші форми сурогатного материнства, досі не врегульовані. Про це свідчить і судова практика [38]. Прикладом є Рішення коли до Солом'янського районного суду м. Києва в інтересах захисту малолітньої особи звернулася прокуратура з позовом про внесення змін до актового запису про народження відомостей про батьків, оскільки дані особи не є її біологічними батьками. Дитина була народжена за допомогою методу сурогатного материнства із застосування донорського матеріалу анонімних донорів жінки та чоловіка, відомості про яких встановити неможливо. В результаті Солом'янський суд своїм рішенням задовольнив позов і зобов'язав орган реєстрації внести зміни до актового запису шляхом виключення запису про батьків; зобов'язати орган опіки та піклування підготувати рішення про внесення в актовий запис відомостей про дитину та її батьків на підставі ч. 2 ст. 135 Сімейного кодексу України.

Сурогатне материнство слід класифікувати за ще одним фактором, а саме – оплатністю. Матеріальна компенсація виплачується за виношування дитини передбачуваних батьків.

Коли сурогатній матері надається базова плата за виношування дитини (крім відшкодування витрат, пов'язаних з вагітністю), це називається

компенсаційним сурогатним материнством. Якщо сурогатна мати не отримує ніяких додаткових виплат – це альтруїстичне сурогатне материнство.

Крім того, сурогатне материнство можна класифікувати за законодавчою визначеністю

У світі існує кардинально різний підхід до цього явища. А саме: 1. країни, де:

1. де сурогатне материнство дозволено і регулюється на законодавчому рівні;
2. де заборонено комерційне сурогатне материнство;
3. де методика сурогатного материнства дозволена, але не регулюється законом.

Можна підсумувати, що на даний момент, законодавство, що регулює відносини сурогатного материнства потребує удосконалення і доповнення з метою усунення правових прогалин. Поняття сурогатного материнства варто розуміти, як один із методів ДРТ, згідно якого жінка на основі договору з особами які звернулися за даною послугою, проходить процедуру імплантації ембріона, котрий створений із біологічного матеріалу замовників або донору, виношує та народжує дитину з метою передачі дитини замовникам на платній або безоплатній основі.

1.3.Суб'єкти адміністративно-правових відносин у сфері сурогатного материнства

Одним із основ адміністративно-правових відносин у сфері сурогатного материнства виступає договір. Чинне українське законодавство не дає нормативного визначення сурогатного материнства і сурогатної матері, а також не має вимог, яким повинен відповідати договір сурогатного материнства.

Доречною є думка М.В. Антокольської, котра зазначає, що основоположною ознакою сурогатного материнства є укладення до моменту зачаття дитини договору про виношування дитини сурогатною матір'ю з

метою подальшого встановлення батьківських правовідносин між цією дитиною та особами, що уклали цей договір [39].

У наукових колах відсутня єдність стосовно того до якого виду договору варто віднести договір сурогатного материнства: до цивільно правових договорів чи договорів, котрі регулюються нормами сімейного права.

Досить змістовним на наш погляд є твердження Ю. Коренги, яка зазначає, що договір сурогатного материнства має об'єктивну основу, тобто реально існуючі правовідносини. Науковець Ю. Коренга пропонує власне визначення договору сурогатного материнства і на наш погляд це визначення є найбільш вдалим. Під договором сурогатного материнства варто розуміти певну домовленість між особами, котрі бажають стати батьками та жінкою, сурогатною матір'ю, котра за власною згодою готова на процедуру перенесення в її організм ембріона людини в умовах акредитованого закладу охорони здоров'я, а також виносити, народити дитину з подальшою її передачею іншій стороні, за винагороду або без неї [29]. Саме в цьому визначенні надається повний перелік учасників процедури сурогатного материнства, умова оплатності чи безоплатності даної процедури, а також міститься вказівка на акредитований заклад охорони здоров'я як повноцінний суб'єкт програми СМ.

Науковець І.Я Верес зазначає, що правова природа договору сурогатного материнства є дискусійною. Укладення договору між подружжям і сурогатною матір'ю спрямоване на виникнення сімейних відносин між подружжям і новонародженою дитиною [35].

Науковець Ю. Ю. Таланов трактує поняття договору сурогатного материнства як договір за якого одна сторона сурогатна мати (виконавець) після імплантації або трансплантації в її організм (без використання її біологічного матеріалу) ембріона подружжя, яке надало свій генетичний матеріал (замовники), зобов'язується виносити, народити і передати дитину замовникам, а замовники зобов'язуються сплатити виконавцеві фактичні

витрати, пов'язані з виконання ним договору, і винагороду, якщо інше не встановлене договором [40].

На наш погляд досить вдалим є твердження науковця В. А. Ватраса, який зазначає, що договір сурогатного материнства – це домовленість з одного боку між сурогатною мамою та з іншого боку генетичними батьками про те, що сурогатна мати бере на себе обов'язок пройти процедуру імплантації ембріона людини, зачатого другою стороною (генетичними батьками), виносити, народити і передати дитину генетичним батькам, а генетичні батьки в свою чергу беруть на себе обов'язок відшкодувати витрати, необхідні для виконання договору, та сплатити певну грошову суму, якщо інше не передбачено договором» [22].

На думку науковця Л. К. Айвар договір СМ має саме цивільно-правову природу також він зазначає що «для недопущення ситуації, коли сурогатна мати відмовляється передати дитину батькам, використовує шантаж, вимагання грошей тощо, сурогатне материнство, як і інші цивільно-правові відносини, повинні бути врегульовані договором, який укладається сторонами» [41].

Науковець О.Ю. Косова у своїх працях зазначає, що договір сурогатного материнства належить до критерію нікчемних цивільно-правових угод, оскільки, на її думку, вони не відповідають основам моральності та правопорядку [42].

Р.А. Майданик зазначає, що безпосередньо договір сурогатного материнства є цивільно-правовим правочином, котрий укладений на підставі вільного волевиявлення рівноправних сторін цивільно-правових відносин, метою якого є виникнення цивільних прав та обов'язків, з урахуванням особливостей, які впливають із сутності породжуваних цим правочином правовідносин. Р.А. Маданик зауважує, що договір СМ не належить до жодного з відомих законодавцю видів приватноправових договорів, оскільки є дійсно непоіменованим договором, не закріпленим у законодавстві [43]. З даним автором ми можемо погодитися лише у рамках того, що дійсно договір

СМ є домовленістю між рівноправними учасниками таких правовідносин. Що ж стосується того, що даний вид договору варто віднести виключно до цивільних договорів ми не згодні. Договір про сурогатне материнство не можна конкретно віднести або до цивільних договорів або до договорі, що регулюються виключно Сімейним кодексом. Але необхідно відзначити, що відносини, що виникають між генетичними батьками і сурогатною матір'ю, є як особистими немайновими, так і майновими. Тому використання тільки норм сімейного законодавства не вбачається можливим, тим більше, враховуючи той факт, що Сімейний кодекс України детально не регламентує відносини сурогатного материнства.

Договір сурогатного материнства є змішаним договором, що поєднує в собі елементи не поіменованих договорів. Тобто в договорі містяться умови про купівлю-продаж та надання послуг. Деякі науковці ототожнюють договір сурогатного материнства з договором про надання послуг. Інші науковці є прихильниками думки що цей договір варто прирівнювати до договору оренди.

Для прикладу науковець О. С. Мітрякова у своїх працях висуває думку про те, що використання тіла сурогатної матері з метою виношування дитини для замовників протягом певного терміну нагадує договір оренди, в свою чергу під орендною платою можна розуміти компенсацію витрат, пов'язаних з виношуванням дитини, і винагороду за послуги сурогатної матері. Певним чином тіло сурогатної матері «орендується» на період виношування дитини [44]. Ми вважаємо, що дане твердження є неправильним і негуманним, адже не можна прирівнювати людське тіло до речі, адже річ має індивідуальні ознаки та є неспоживчою.

Також існує думка, що договір СМ подібний до договору підряду, адже для генетичних батьків головним є результат, а саме народження дитини. В даному випадку, якщо проводити паралель між договором підряду – сурогатна мати є своєрідним підрядчиком, а генетичні батьки – замовники. Також варто зазначити, що одним із критеріїв, на підставі якого оцінюється належне

виконання зобов'язання за договором підряду є якість виконаної роботи. Але на цьому схожість завершується, адже народжену дитину категорично не можна розглядати як результат належного виконання договору, оскільки якість не є характеристикою, притаманною людині.

На нашу думку договір сурогатного материнства в чомусь подібний до договору про надання послуг, адже згідно з даним видом договору одна сторона – виконавець зобов'язується за замовленням іншої сторони – замовника надати певну послугу, котра споживається в процесі здійснення певної діяльності, а замовник в свою чергу бере на себе обов'язок оплатити виконану послугу виконавцю, якщо інше не встановлено договором (ч. 1 ст. 901 ЦК України). Крім того, ч. 2 ст. 901 Цивільного кодексу України вказує, що положення глави 63 Цивільного кодексу України «Послуги. Зальні положення» можуть застосовуватися до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить сутності зобов'язання. Але все ж таки ми більше сильні до того, що договір СМ є самостійним договором, і в цьому ми згодні із О.С. Гонтарук[45], яка пропонує закріпити договір сурогатного материнства як самосійний договір та передбачити його в ЦК України. Але варто наголосити, що регулювання відносин, які виникають з договору сурогатного материнства, виходить з положень цивільного та сімейного законодавства, тобто містить умови, що визначаються цими галузями права, а також нормами медичного права. Варто, також наголосити на регулювання відносин між суб'єктами програми сурогатного материнства і медичним закладом. Сьогодні медичний заклад і учасники сурогатного материнства укладають договір про надання медичних послуг. Медичний заклад повинен мати лише ліцензію на зайняття медичною практикою, жодних моніторингів діяльності таких закладів немає.

Отже, розглядаючи юридичну природу договору СМ, можна визначити, що він за суттю є змішаним договором, в якому засади укладення, права та обов'язки сторін регулюються нормами цивільного права, а сам факт імплантації ембріона з метою появи дитини, як суб'єкта сімейного права, та визначення її походження, регулюються сімейним правом.

Стосовно предмету договору СМ, слушною є думка науковця Т. Є. Борисова котрий зазначає, що предмет договору про сурогатне материнство повинен охоплювати всі дії, які вчиняє сурогатна мати, прийнявши і виконуючи зобов'язання за договором, а саме: проходження процедури імплантації ембріона; його виношування; народження дитини; передача новонародженого подружжю-замовників [46]. Також варто зазначити, що Ю. В. Коренга, зазначає, що предметом договору сурогатного материнства є дії сурогатної матері які стосуються: виношування і народження дитини, тобто надання послуги, котра має результат – народження дитини сурогатною матір'ю і згода сурогатної матері на реєстрацію дитини батьками (батьком або матір'ю) [47]. Важливо, що в даному випадку предметом договору є фактичне надання послуги по виношуванню і народженню дитини, а не лише кінцевий результат, оскільки є можливою ситуація мертвонародженості, що не є виною сурогатної матері

Договір СМ як і інші види договорів має істотні умови. Здійснивши аналіз праць різних науковців, можна виділити:

1. обов'язок сурогатної матері дотримуватись вказівок лікаря та надавати повну інформацію про стан свого здоров'я та здоров'я плоду;
2. укладання договору про СМ до початку процедури імплантації, після медичного обстеження сурогатної матері;
3. обов'язкова письмова форма договору з нотаріальним посвідченням;
4. визначене місце проживання сурогатної матері у період вагітності;
5. зобов'язання сурогатної матері надати нотаріальну згоду щодо передачі дитини батькам-замовникам у визначений договором термін;
6. обов'язково прописати у договорі підстави припинення договору;
7. обов'язок батьків-замовників прийняти дитину після її народження у визначений у договорі термін;
8. ціна договору, витрати на медичне обслуговування, харчування, проживання сурогатної матері у період вагітності.

Головною передумовою укладання договору СМ є укладання договору про надання медичних послуг з медичним закладом, який має ліцензії МОЗ. Організаційні умови СМ будуть передбачені у договорі про СМ, а процес вагітності довготривалий і вимагає постійного спостереження і контролю. Коли укладається договір з медичною установою це є зручно як для сурогатної матері так і для генетичних батьків-замовників.

Враховуючи вищезазначене, під договором про сурогатне материнство варто розуміти – цивільний правочин що укладений за вільним волевиявленням юридично рівних і самостійних учасників цивільно-правових відносин, направлений на виникнення цивільних прав і обов'язків з урахуванням особливостей, що виникають із суті породжених цим правочином правовідносин.

Слід окремо виділити учасників договору СМ, ними, як зазначалось, є:

1. Сурогатна мати (виконавець);
2. Чоловік сурогатної матері;
3. Генетичні батьки (замовники);
4. Акредитований заклад охорони здоров'я, агентство сурогатного материнства (посередник).

Стосовно включення у перелік учасників сурогатного материнства чоловіка сурогатної матері, досить вдалим є зауваження Л. К. Айвар «якщо сурогатна матір перебуває у шлюбних відносинах, то згода її чоловіка для участі у програмі екстракорпорального запліднення є необхідною» [41].

Також науковець А. С. Коломієць виділяє таких учасників програми СМ:

1) замовник – сімейна пара, або неодружені чоловік чи жінка, оскільки імперативних обмежень закон не містить, а судова практика пішла шляхом визнання права на батьківство неодружених людей;

2) сурогатна матір – жінка, яка бере на себе обов'язок пройти процедуру екстракорпорального запліднення;

3) медичний заклад, акредитований МОЗ для проведення таких процедур [48].

Однак варто зазначити, що за законодавством України замовниками може бути виключно подружжя, тобто особи, які перебувають у шлюбі, зареєстрованому в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Іноземні громадяни, які уклали одностатевий шлюб не можуть в Україні скористатися послугами сурогатної мами. Також скористатися програмою сурогатного материнства не можуть за законодавством України самотні чоловік або жінка, що на нашу думку є звуженням права особи на сім'ю, адже кожен громадянин має право на сім'ю, та нікого не можна обмежувати у його правах.

Цікавою на наш погляд є думка науковиці О. А. Щучкіної, котра стверджує, що окрім генетичних батьків та сурогатної матері, чоловіка сурогатної матері, участь у договорі повинен брати лікар, що буде проводити процедуру ЕКЗ, акушер, психолог, орган державної влади. Досить цікаво, що включення у це перелік учасників СМ акушера, на думку О. А. Щучкіної потрібно для того, щоб батьки-замовники могли отримувати інформацію про стан здоров'я сурогатної матері і плоду під час вагітності, в свою чергу обов'язок психолога та психіатра полягає в тому, щоб надати допомогу сторонам у досягненні згоди щодо усіх питань які виникають в період виношування дитини, психологічної підтримки сурогатної матері протягом періоду вагітності, пологів та післяпологової адаптації [49]. На нашу думку залучення психолога в дані відносини дало б змогу уникнути багатьох проблем, що виникають не в момент підписання договору, а на стадії виношування дитини, коли емоційний стан сурогатної матері найбільш вразливий і коли виникає можливість того, що сурогатна мати може передумати віддавати дитину. Лікар може бути окремою гарантією для сурогатної мами що буде прописана в її правах. Також доцільно залучення даного психолога і для роботи з майбутніми батьками-замовниками, яких потрібно об'єктивно готувати до будь-якого результату: народження мертвої дитини чи дитини з вадами розвитку. Для недопущення ситуації відмови від дитини на підставі її хвороби. Яскравим прикладом цього є випадок з

«Малюком Гаммі». Австралійська пара Венді Лі та Девід Фарнелл стали замовниками, котрі скористалися помлугами сурогатної матері у Таїланді, але взяли додому лише одного з народжених близнюків — дівчинку Піпу, залишивши Гаммі, у якого був синдром Дауна [50].

Була спроба закріпити поняття «сурогатна мати» і в національній судовій практиці. У Рішенні Апеляційного суду Харківської області у справі № 645/9412/14-ц від 25 червня 2015 р. має таке твердження, що сурогатна мати – це жінка, яка добровільно згодилася завагітніти з метою виносити та народити генетично чужу їй дитину, що буде віддана на виховання іншим особам – *біологічним батькам*» [51]

Відповідно до Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні (Порядок – далі) [52] В Україні сурогатною (замінною) матір'ю може бути повнолітня дієздатна жінка котра має власну здорову дитину і у якої відсутні проблеми зі здоров'ям. Проаналізувавши положення Порядку та думки науковців можна сформулювати перелік вимог до особи, яка хоче стати сурогатною матір'ю:

- повна цивільна дієздатність;
- наявність власної здорової дитини, при цьому акцент робиться також і на тому, як проходили перші пологи у жінки;
- заява потенційної сурогатної матері про надання нею згоди стати сурогатною матір'ю;
- відсутність будь-яких медичних протипоказань, що можуть стати загрозою для здоров'я дитини та самої сурогатної матері;
- відсутність безпосереднього генетичного зв'язку з дитиною.

Досить багато є варіацій серед науковців саме з питання того який же мінімальний граничний вік особи, яка може стати сурогатною мамою. За даними ВООЗ найбільш сприятливим є репродуктивний вік для жінки 20-35 років. Хоча, наприклад за законодавством Ізраїлю віковий ценз для сурогатної мами 22-38 років [53]. Також зустрічаються і положення де, допустимий мінімальний вік для сурогатної мами 18 років. На нашу думку встановлювати

віковий ценз це порушення прав людини. У кожному конкретному випадку, жінка має проходити медичне обстеження за результатами якого лікар зробить висновок чи придатна жінка для виношування дитини чи ні.

Не варто забувати що СМ є методом допоміжних репродуктивних технологій і застосовується виключно, коли сімейна пара не може самостійно народити і виносити дитину. Тому у Порядку міститься перелік медичних показань до застосування СМ. Одним із таких показань є набута або вроджена відсутність матки; деформація порожнини або шийки матки при вроджених вадах розвитку або внаслідок хірургічних втручань, доброякісних пухлин, при яких неможливе виношування вагітності; структурно-морфологічні або анатомічні зміни ендометрія, що призводять до втрати рецептивності, синехії порожнини матки, які не піддаються лікуванню; 4 тяжкі соматичні захворювання, при яких виношування вагітності загрожує подальшому здоров'ю або життю реципієнта, але які не впливають на здоров'я майбутньої дитини; невдалі повторні спроби допоміжних репродуктивних технологій (4 і більше разів) при неодноразовому отриманні ембріонів високої якості, перенесення яких не приводило до настання вагітності.

Також до учасників сурогатного материнства слід віднести донора (донор яйцеклітини або донор сперми). Вимоги до донорів також закріплені в Порядку. Так відповідно донорами гамет (ооцитів чи сперми) можуть бути громадяни, незалежно від статі котрі письмово дали згоду на це. Донор сперми може бути чоловіком від 20 до 40 років, який є придатним за станом здоров'я. Також він повинен мати свою здорову дитину, а репродуктивне здоров'я має відповідати медичним стандартам, тобто відсутність в нього урологічних, венеричних, і спадкових захворювань, ВІЛ-інфекції чи вірусу гепатиту В та інших захворювань.

Цікавим з цього приводу є досвід регулювання даного питання закордоном, наприклад у деяких країнах закон не забороняє використання донорської сперми, але встановлює досить жорсткі обмеження. Для прикладу за законодавством деяких країн сперма має бути зареєстрована в спеціальному

реєстрі (Франція, Норвегія, Швеція), анонімність донорів не допускається (Велика Британія, Нідерланди, Норвегія, Швеція) або є обов'язковою (В'єтнам, Данія, Іспанія, Російська Федерація, Словенія, Сінгапур, Україна, Чехія). У таких країнах як Іспанія і Корея донорство сперми можливе лише безоплатне, тоді як у Данії у разі виникнення певних незручностей, пов'язаних із донацією сперми, її донор має право на отримання грошової компенсації в розмірі 500 датських крон (≈ 64 євро) [54]. Схвалення комітету з етики потрібне для кожного використання донорської сперми в Новій Зеландії та Словенії. У Великій Британії та Ізраїлі необхідне отримання інформованої згоди донора. У Латвії, наприклад, сперма донора не може зберігатися більше десяти років, також її заборонено використовувати після смерті донора, а у Великій Британії також враховують і матеріальну спроможність утримувати дитину, народжену від донора сперми. За законодавством Словенії обмежується кількість дітей народжених від донора сперми, можливо лише зачаття двох дітей, тоді як у Латвії трьох, в Іспанії – шістьох, у Британії – дестьох, а Росії – двадцятьох.

Отже, можна зазначити, що одним із основних підґрунтям адміністративно-правових відносин у сфері сурогатного материнства виступає договір. Договір сурогатного материнства є змішаним договором, що поєднує в собі елементи не поіменованих договорів. Тобто в договорі містяться умови про купівлю-продаж та надання послуг. На нашу думку договір сурогатного материнства в чомусь подібний до договору про надання послуг, адже згідно з даним видом договору одна сторона – виконавець зобов'язується за замовленням іншої сторони – замовника надати певну послугу, котра споживається в процесі здійснення певної діяльності, а замовник, в свою чергу, бере на себе обов'язок оплатити виконану послугу виконавцю якщо інше не встановлено договором. Основними учасниками програми СМ є: виконавець, замовник і посередник.

РОЗДІЛ II АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

2.1. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні

На даний момент, Україна належить до країн, де сурогатне материнство як добровільне так і комерційне дозолено. Однак правове забезпечення СМ є одним із законодавчо неврегульованих і складних інститутів на межі галузей цивільного та сімейного права.

Україна, нажаль немає чіткого кодифікованого нормативно-правового акту, який би регулював юридичну складову як в загальному ДРТ, так і сурогатного материнства. Однак, в Україні діють закони «Про заборону репродуктивного клонування» № 2231-IV від 14 грудня 2004 року та Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» № 2427-VIII від 2018 року. На думку науковців Міщук І.В, та Слаб'як Т.Б. вищезазначені закони неповністю регулюють усю систему репродуктивних технологій. Тому виникає виправдана необхідність в прийнятті нового закону або ж внесенні змін до діючих, адже саме досконала законодавча база є запорукою для розвитку правового регулювання репродуктивної технології [55].

Зокрема, сурогатне материнство поверхнево регулюється такими нормативно-правовими актами, як: Сімейним кодексом України; Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 2013 року.

Відповідно до Цивільного кодексу [42] заборонено будь-яке свавільне втручання в особисте життя людини; передбачається свобода договору, а також підприємницької діяльності. Право на материнство та батьківство, в свою чергу, безсумнівно належить до особистих немайнових прав особи, і тому не допускає жодного контролю та втручання. Таким чином, особи на власний розсуд розпоряджаються цим правом, вирішують, коли ним скористатися і яким чином. Відповідно ст. 281 Цивільного кодексу України

повнолітня жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством.

У статті 49 Сімейного кодексу України закріплено [3] право дружини на материнство та право чоловіка на батьківство [3].

У ст. 123 СК України передбачено порядок визначення походження дитини від батька, матері при штучному заплідненні та імплантації зародка. У ч. 2 ст. 123 СК України зазначено, що у разі імплантації в організм іншої жінки зародка, зачатого подружжям, батьками дитини є подружжя. Якщо зародок, зачатий чоловіком, який перебуває у шлюбі, та іншою жінкою, імплантовано в організм його дружини, дитина вважається такою, що походить від подружжя [3].

В Правилах державної реєстрації актів цивільного стану України [56] передбачена вимога на згоду сурогатної матері на реєстрацію батьками подружжя. У пункті 11 розділу 3 Правил державної реєстрації актів цивільного стану України визначено, що у разі народження жінкою дитини у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій державна реєстрація народження проводиться за заявою подружжя, яке дало згоду на таке перенесення. Одночасно з цим документом подається заява про згоду сурогатної матері на запис подружжя батьками дитини, а також зазначається найменування закладу, що видав довідку дату та номер.

У з 2008 по 2013 рік був чинним Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» [57], де містились положення, котрі містили перелік всіх необхідних умов для проведення програми сурогатного материнства, також даний нормативно-правовий акт містив вимоги, яким має відповідати сурогатна мати, та містилось положення про алгоритм проведення СМ. Також в ч. 9 зазначеного наказу містилось положення про те що інформація про дитину народжену методом сурогатного материнства по телефону повідомлялася в дитячу поліклініку, а у випадку, коли генетичними

батьками були іноземці, вони мали повідомити адресу свого фактичного місця проживання до моменту оформлення документів для виїзду закордон. Такі ж положення містяться і в Порядку від 2013 року.

Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні № 787 від 09 вересня 2013 року [58] – це єдиний нормативно-правовий акт, який містить словосполучення «сурогатне материнство», хоч і без його тлумачення. У ньому зазначені необхідні умови для проведення процедури сурогатного материнства, спеціальний алгоритм, за яким здійснюється допоміжні репродуктивні технології методом сурогатного материнства. В зазначеному нормативно-правовому акті міститься перелік необхідних документів, котрі потрібні для проведення сурогатного материнства з боку сурогатної матері. В даному правовому акті, на відміну від його попередника міститься положення про те, що однією із вимог до сурогатної матері є її добровільна письмова згода. Також міститься зразок даного документу. Нововведенням також є, що в даному Порядку наведено повний перелік документів, саме для процедури СМ: сурогатної матері та подружжя в інтересах яких здійснюється СМ.

У 2011 була спроба законодавчо закріпити відносини сурогатного материнства у проекті Закону України «Про допоміжне материнство» №8703 від 17.06.2011, який був запропонований на розгляд 8 сесії VI скликання Верховної Ради України. В даному законопроекті містилися положення, що стосувалися регулювання організаційно-правових питань, медичних аспектів, а також були вказівки на основні напрями державної політики та повноваження органів виконавчої влади у сфері допоміжного материнства. Позитивним було також те, що в даному законопроекті було запропоновано впровадження саме державних програм СМ.

Досить змістовним був Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень у використанні допоміжних репродуктивних технологій», прийнятий Верховною Радою України від 16.10.2012 р. № 8282 він набрав 250 голосів, однак на нього було накладено

вето Президентом. Даний проект був цікавим перш за все тим, що в ньому містилися обмеження щодо застосування СМ, а саме воно могло застосовуватись виключно до громадян України, іноземних громадян, які прибули з країн, в яких сурогатне материнство не заборонено або іноземців – громадян держав, які не проживають у країні громадянської належності, а законом країни проживання такий метод не заборонений. Але на жаль не вдалось подолати президентське вето і Закон не був прийнятий.

У 2018 році до Верховної Ради України було внесено проект Закону «Про допоміжні репродуктивні технології» [59] № 8629, де міститься поняття сурогатне материнство та сурогатна матір, але на сьогоднішній день він все ще не прийнятий. В даному законопроекті сурогатна мати визнається як жінка, вагітність якої наступила в результаті застосування методики сурогатного (замінного) материнства. А СМ в свою чергу – це методика допоміжних репродуктивних технологій, в ході якої ембріон людини, зачатий чоловіком та жінкою, переноситься в організм іншої жінки для виношування і народження дитини.

Але є нюанси, які викликають сумніви, наприклад, вимога до сурогатної мами, які містяться в даному законопроекті: «Сурогатною (замінною) матір'ю може бути жінка віком 18-55 років». Як вже зазначалось у розділі 1 встановлювати граничний вік для сурогатної матері порушенням її прав. В пояснювальній записці до Законопроекту зазначено, що відсутність законодавчо закріпленого граничного віку для жінок, щодо яких можуть бути застосовані методики ДРТ, породжує випадки народження самотніми жінками похилого віку дітей, подальша доля яких невизначена, якщо брати до уваги вік породіллі. К.М. Візір у своїй роботі «Ефективність програм екстракорпорального запліднення у жінок зі зниженим соціальним резервом» зазначає, що встановити верхню межу для сурогатної матері досить складно, тому що це у першу чергу залежить від її здоров'я і медичних показників. К.М. Візір наголошує, що наявність у людини спеціального механізму, який перешкоджає народженню дитини у віці 40-50 років, дозволило науковцям

назвати цей феномен «репродуктивним альтруїзмом», який дає можливість зачаття лише в тому віковому періоді, коли ще молода та здорова жінка може повноцінно піклуватися про своїх дітей. З віком репродуктивний потенціал жінки знижується як за рахунок виснаження запасу фолікулів у яєчниках, так і за рахунок зниження якості ооцитів [60]. Даний науковець провів лабораторний експеримент до якого залучив 60 жінок різного віку та поділив їх на групи: молодші 37 років і старші 37 років. Сам експеримент полягав в тому щоб перевірити ефективність ЕКЗ для жінок різного віку. В результаті було доведено, що пацієнтки зрілого віку мають значно менші шанси на настання вагітності шляхом програми екстракорпорального запліднення порівняно з категорією молодих жінок. Також необхідно враховувати і тривалість життя жінок та чоловіків в Україні. За даними служби статистики середня тривалість життя в Україні становить: для чоловіків – 65,2 року, для жінок – 75,5 року [61].

В Основах законодавства про охорону здоров'я є декілька положень, що стосуються ДРТ, а саме: «штучне запліднення та імплантація ембріона відбувається відповідно до умов та порядку, що встановлені центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я». Також згідно даного нормативно-правового акту, особи, які хочуть скористатися одним із методів ДРТ мають право самостійно обрати лікаря та медичний заклад, якщо останній може надавати необхідні послуги [62].

Варто зазначити, що на міжнародному рівні процедура програми СМ закріплюється лише положеннями, що стосуються захисту прав дитини.

Проблема латентності сурогатного материнства ускладнює врегулювання цього питання на рівні правового поля, що, у свою чергу, виливається у не поодинокі випадки використання сурогатного материнства для торгівлі людьми. Для максимального запобігання таким випадкам на міжнародному рівні укладено низку угод та зобов'язань щодо боротьби з торгівлею людьми, таких як: Протокол про попередження і припинення

торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.), План дій з протидії торгівлі людьми (2003 р.) та Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005 р.).

Відповідно до вищезазначеного можна підсумувати, що законодавство України в галузі регулювання програми сурогатного материнства є фрагментарним, не вирішує калейдоскопу проблем, що виникають при правореалізації і правозастосуванні на практиці.

2.2. Правові прогалини регулювання сурогатного материнства в Україні

В сучасних умовах сурогатне материнство зумовлює виникнення ряду проблем. Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься велика кількість справ, які стосуються питань СМ. Однак судову практику із даного питання не можна назвати устеленою та широкою.

Як вже зазначалося вище, правове регулювання сурогатного материнства відбувається відповідно до положень Сімейного Кодексу України, Цивільного Кодексу України, Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», Наказу Міністерства Юстиції України «Про затвердження Правил реєстрації актів громадянського стану в Україні», Правил державної реєстрації актів цивільного стану, тощо.

В ст. 139 СК України зазначено, що жінка, яка вважає себе біологічною матір'ю дитини має право пред'явити позов до жінки, що записана матір'ю дитини. Варто зазначити, що це єдина норма нашого законодавства, котра регулює питання гендерної сурогатності. Також варто відмітити, що віднесення сурогатної матері до суб'єктів цивільних правовідносин є досить суперечливим питанням. Тож з одного боку – це можливо тому, що все відсутній шлюб, усиновлення, кровна спорідненість, які є обов'язковими умови при встановленні наявності сімейних відносин, а з іншого боку – моменту запису сурогатної матері матір'ю новонародженої дитини вона стає суб'єктом сімейних правовідносин [63].

Чинне законодавство не закріплює за сторонами сурогатного материнства, а саме сурогатною мамою і подружжям -замовниками обов'язку передати дитину після її народження, а іншу сторону прийняти дитину.

Тож, варто зазначити, що через законодавчу недосконалість регулювання сурогатного материнства на практиці виникають досить негативні ситуації, коли сурогатна мати не бажає віддавати дитину біологічним батькам, або біологічні батьки відмовляються виплачувати кошти, тощо [64].

Як правило, на законодавчому рівні міститься положення, котре передбачає застосування нотаріального посвідчення в залежності від важливості договору для його учасників та цінності предмету договору. Так як договір сурогатного материнства не закріплений законодавчо, то і нотаріальна форма прямо не передбачена діючим законодавством. Що в свою чергу призводить до того, що даний договір можна визнати недійсним.

В Україні відсутні правові конструкції, які дозволяють регулювання відносин між поодинокую жінкою та сурогатною матір'ю, між самотнім чоловіком та сурогатною матір'ю. Є. В. Григорович зазначає: «Позбавлення жінки права мати дитину внаслідок того, що вона не знаходиться у шлюбі є порушенням її права на створення сім'ї» [65].

Відповідно до ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [66] (далі — Конвенції) зазначено, що користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою. У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Marckx v. Denmark» [67] закріплено: «хоча ст. 14 Конвенції не діє окремо від інших норм, вона може відігравати важливу автономну роль, доповнюючи і уточнюючи їх, надаючи особам гарантії від будь-якого виду дискримінації при здійсненні ними своїх прав і свобод, викладених в інших статтях Конвенції».

Діяння, яке має несумісний зі ст. 14 дискримінаційний характер, порушує тим самим відразу дві статті Конвенції, взяті разом. Аналогічні поняття містяться і в Конституції України, тобто обмеження осіб, які можуть скористатися програмою СМ, а саме одинокі чоловік і жінка є дискримінаційними і порушує право особи на материнство і батьківство.

В українському законодавстві також існує проблема стосовно недосконалого правового регулювання механізму оформлення реєстрації дитини органами РАЦС при застосуванні ДРТ методом сурогатного материнства.

Програма сурогатного материнства, як і будь-який інший метод ДРТ, пов'язаний з певними ризиками, зокрема ймовірністю настання багатоплідної вагітності або народження дитини з вадами розвитку тощо, у нашому законодавстві відсутнє регулювання даного питання.

Також існує проблема, яка пов'язана із реєстрацією дітей. Так, наприклад, сурогатна матір внесла відомості про себе як про матір дитини до державного реєстру актів цивільного стану та намагалась таким чином оспорити материнство в судовому порядку. Вона звернулась до суду з позовом, в якому просила визнати недійсним спільний договір щодо здійснення ДРТ методом сурогатного материнства, укладений між подружжям, нею та закладом охорони здоров'я. Позивачка обгрунтовувала свої вимоги тим що батьки замовники не виконали умов договору, а саме не подали до органів РАЦС нотаріально посвідчену згоду сурогатної матері на реєстрацію громадян Італії батьками дітей та не провели реєстрацію їх батьками народжених дітей. В договорі сторони не зазначили дату його підписання, нотаріально його не посвідчили, що на її думку було підставою для визнання його недійсним [68].

Найбільш цікавим, з судових рішень по справам такого типу, є ухвала Колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України від 10.04.2013 р [69]. У даному випадку заклад який надавав супровід у сурогатному материнстві подав до органів РАЦСу довідку про

екстракорпоральне запліднення та перенесення ембріонів в порожнину матки сурогатній матері для того щоб біологічних батьків зареєструвати юридичними батьками новонароджених дітей. Однак, сурогатна мати до цього зареєструвала дітей на себе та свого чоловіка, і категорично відмовлялася передавати дітей біологічним батькам. У зв'язку з тим, що в Україні діє презумпція батьківства біологічних батьків суд визнав реєстрацію недійсною а дітей повернув, усі скарги сурогатної матері були незадоволені. Також, варто зазначити, що в даному випадку біологічні батьки в більшості випадків мають подавати ще один позов про відібрання дитини.

Ще однією із проблем, котра пов'язана із недосконалим правовим регулюванням СМ є те, що подається до суду велика кількість позовів про внесення змін до актового запису з метою реєстрації народження в один день. Прикладом рішень по справам такого типу є рішення Печерського районного суду м. Києва від 03.08.2012 р [70]. Позивачі, чий позов було задоволено, звернулись до суду із заявою встановлення факту народження дитини в певний час, обґрунтовуючи свої вимоги тим, що у подружжя в липні 2012 року народилося троє дітей – доньки, народжені сурогатною матір'ю та син, теж народжений за допомогою репродуктивних технологій іншою сурогатною матір'ю. Діти народились з різницею у часі у вісім днів. Реєстрація народження їх в один день, могла би захистити дітей від подальшого незаконного втручання в їх особисте та сімейне життя, а також забезпечити охорону їх інтересів. Враховуючи, що Сімейним кодексом України регулюються питання зміни в інтересах всиновленої дитини дати її народження, однак не регулюються подібні питання стосовно дітей, народжених за допомогою ДРТ, суд застосував аналогію закону, а саме, норми ст. 230 Цивільного процесуального кодексу України для зміни дати народження дитини.

Досить часто сурогатне материнство прирівнюють до злочину, передбаченого статтею 149 Кримінального кодексу України (далі – КК

України), а саме «Торгівля людьми». Але склад злочину ст. 149 КК України не містить жодної підстави для того, щоб СМ можливо було прирівняти до нього.

У Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності зазначається, що торгівля людьми – це зліснене з метою експлуатації вербування, перевезення, передачі, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Об'єктивною стороною складу злочину «торгівля людьми» є вчинення акту купівлі-продажу людей, в свою чергу предметом даної угоди є безпосередньо людина, котру за відповідну суму грошей передають у фактичну незаконну власність покупця. Досить відомою є справа в якій в результаті винесли обвинувальний вирок стосовно того, що громадянка України намагалася продати свою ще не народжену дитину, для чого на сторінці соціальної мережі розмістила завуальоване повідомлення з цього приводу. Покупці знайшлися жінка передала свою дитину за 80 000 гривнів. В судовому засіданні жінка свою вину визнала, розкаювалась [71]. Предметом договору СМ є послуга з народження дитини, а не продаж дитини.

Ще однією прогалиною українського законодавства у сфері сурогатного материнства є відсутність закріплених умов договору СМ. В деяких випадках виплата сурогатним матерям є не співрозмірно. У середньому на українському ринку сурогатна мати отримує 20 тис. євро всіх компенсацій і виплат, а клініка і пологовий будинок – 10–14 тис. євро з коштів, що платять іноземці [72]. Але постає логічне питання яким чином у розумний спосіб можна визначити обсяг витрат, що підлягають для відшкодування сурогатні матері. Наприклад, у Великобританії сурогатна мати отримує від 7 000 до 15 000 £, що приблизно відповідає 5 000 – 10 000 €, тоді як у США витрати на вагітність сягають 100

000 \$, що становить близько 66 000 €. У таких штатах, як Каліфорнія, де сурогатна мати користуються великим попитом, сума виплат може бути набагато більшою [73].

Наприклад, в даному випадку варто навести справу RE: X and Y (ForeignSurrogacy) 2010 р. У даній справі суд зазначив, що «розумні витрати» в розумінні п. 5, на компенсацію яких має право сурогатна мати, складають в першу чергу компенсацію за втрачений заробіток, затрати на лікування, медичне обслуговування тощо. Відповідно до умов договору, сурогатна мати отримувала 250 євро в місяць і 25 000 євро фіксованої суми, 80 відсотків зазначеної суми виплатили сурогатні матері, після того як вона надала нотаріально завірену згоду на реєстрацію генетичних батьків, а кошти виплачувалися після надання сурогатною матір'ю письмової згоди на отримання батьками судового рішення про встановлення батьківських прав у Англії. Однак суд зазначив, що понесені витрати значно перевищують «розумні витрати», які понесла сурогатна мати і фактично не узгоджувались з вимогами Акту про запліднення та ембріологію 1990 р., однак суд все одно визнав розмір компенсації законним мотивуючись принципом пріоритету прав дітей. Також судом було зазначено, що питання законності таких витрат це індивідуальний підхід до кожної справи; також було наголошено, що батьки, які хочуть скористатися послугами СМ повинні уважно ставитися до погодження умов всіх платежів за договором СМ, котрі можуть бути законними в країні проходження лікування та незаконними в країні проживання майбутніх батьків і в результаті стати перешкодою для встановлення батьківських прав на дитину. Предметом окремого судового аналізу в таких справах є також добросовісність дій батьків і відсутність шахрайських намірів [74].

Спірним моментом виконання договору сурогатного материнства є питання односторонньої відмови від договору сурогатного материнства. В даному випадку народжена дитина залишається юридично не захищеною і подальша її доля не визначена, адже за законом сурогатна мати немає жодного

права на дану дитину. Навіть якщо застосувати аналогію статті 143 Сімейного кодексу, де передбачено, що батьки зобов'язані забрати дитину з пологового будинку. Але якщо в продовж 6 місяців батьки або інші близькі родичі не забрали дитину, батьки-замовники позбавляються батьківських прав. В такому випадку дитина отримує статус дитини позбавленої батьківського піклування і передається на утримання держави.

На думку Р.О. Стефанчук письмове оформлення методів ДРТ, в тому числі і договору сурогатного материнства не набуває поширення через ряд причин. На думку науковця першою із таких причин є те, що в суспільстві прийнято вважати, що договірна діяльність може призупинити медичну. Також зазначається, що всіх імовірних несподіванок при наданні медичної допомоги передбачити в договорі неможливо; пацієнт же все одно не в змозі досягнути інформацію в тому обсязі, в якому її необхідно йому надати у зв'язку з наданням медичної допомоги [75]. На нашу думку договір сурогатного материнства має обов'язково укладатись в письмовій формі і бути нотаріально посвідченим.

З огляду на викладене можна дійти висновків, що національне законодавство України не містить спеціального закону щодо захисту репродуктивних прав людини, а загальні законодавчі нормативні акти не можуть вирішити всіх питань щодо сурогатного материнства, і внаслідок цього виникають ряд правових проблем стосовно реєстрації дитини, виплат сурогатній матері ототожнення договору сурогатного материнства з злочином тощо.

2.3. Юридичні казуси та судова практика в сфері сурогатного материнства в Україні та світі

Варто зазначити, що через те, що сфера сурогатного материнства регулюється не повістю, у більшості випадків це призводить до порушення прав як і біологічних батьків так і сурогатної мами. Дуже часто через це виникають різні проблеми, котрі пов'язані із відмовою сурогатної матері віддавати дитину біологічним батькам, вимогами додаткових матеріальних

компенсацій, відмовою біологічних батьків виплатити сурогатній матері обіцяну грошову суму, незабезпечення сурогатної матері належними умовами під час вагітності та пологів, тощо.

Відповідно до частини 2 статті 123 Сімейного кодексу у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя. Виходячи із змісту даної статті, сторонами договору про сурогатне материнство є подружжя та інша жінка, тобто сурогатна матір. Подружжя – це особи, які перебувають у шлюбі, що зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Як зазначено у частині 2 статті 21 Сімейного кодексу України, проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. З положення даної норми зрозуміло, що вони не можуть бути сторонами договору про сурогатне материнство. І тому проблемою, для людей, які не перебувають у шлюбі, але скористалися послугами сурогатної мами є подальша реєстрація дитини. Через відсутність прямої правової регламентації договору про сурогатне материнство постає питання про його форму [31], так як порушення законодавчих вимог щодо форми договору є підставою для визнання його недійсності і на практиці цим досить часто користуються [76]. Може виникнути, ситуація, коли батьки-замовники помирають до народження дитини сурогатною матір'ю. Якщо сурогатна матір не захоче залишити дитину собі, то у даному випадку дитина буде визнана такою, що залишилися без батьківською піклування і буде взята на облік органами опіки і піклування. Хоча, як вважають деякі науковці, більш сприятливим для дитини в цьому випадку було б визнання її дитиною померлих батьків-замовників, що дало б можливість виникнення у неї спадкових прав [77].

Ще однією проблемною ситуацією може бути реєстрації дитини органами РАЦС при застосуванні ДРТ методом сурогатного материнства. Для прикладу наведемо рішення Первомайського міськрайонного суду

Харківської області від 03.07.2013 р [78] та Печерського районного суду м. Києва від 23.08.2012 р. [79] щодо вимог скасування актового запису, тому що через несвоєчасне оформлення нотаріальної згоди на реєстрацію дитини, можлива реєстрація сурогатних мам в якості справжніх матерів немовлят в органах РАЦС. Також показовою у даному питанні є справа, яка розглядалася ЄСПЛ, де Європейська спільнота визнала прао регулювання сурогатного материнства на власний розсуд держав [80] «С і Е проти Франції» (заяви № 1462/18 та 17348/18). В даній справі органи влади відмовили внести до реєстру народжень, шлюбів та смертей держави відомості про матір із свідоцтва дитини, виданого іншою країною, що була народжена в результаті сурогатного материнства. Заявники в скарзі зазначали, що національне законодавство передбачало можливість визнання відносин між дитиною і мамою лише усиновленням дитини чоловіка, тобто генетичного батька, однак, така процедура займає досить тривалий час від 4 до 5 місяців. Заявники зазначали, що відмова органів влади не була непропорційною переслідуваням цілям. ЄСПЛ в свою чергу зазначив, що відносини сурогатного материнства, в тому числі і вибір засобів визнання родинних зв'язків між дитиною і передбачуваними батьками знаходився в компетенції держави і стаття 8 не накладає на державу загальне зобов'язання визнавати відносини між дитиною та передбачуваною матір'ю з самого початку. І різниця в ставленні до дітей, народжених закордоном, і дітей, народжених відповідно до угоди про гестаційне сурогатне материнство, була заснована на об'єктивному та розумному обґрунтуванні. Тому ця частина заяв була також необґрунтована.

Ще однією проблемою, з якою часто зустрічаються іноземні громадяни – це вивезення дитини з України на територію своєї держави, в деяких країнах світу сурогатне материнство заборонено. Так для прикладу, досить відома ситуація, коли громадяни Франції уклали в Україні договір сурогатного материнства, сплатили коштів за послуги по сурогатному материнству, зареєстрували народжену дитину у Київському РАЦС, але посольство країни відмовило їм у наданні виїзних документів на дитину. Французи за для того,

щоб вивезти дітей за кордон вирішили піти на незаконні дії, а саме намагалися провезти дітей у фургоні через кордон. І це не поодинокі випадки. Дані діяння реєструють у ЄРДР як тяжкі злочини. І те, що в законодавстві нашої країни неврегульовані питання порядку надання послуг сурогатного материнства громадянам іноземних країн, де дана процедура заборонена залишається досить нагальним питанням, що потребує врегулювання.

Законодавство України чітко та детально врегульовує спадкові правовідносини, проте подібний інститут у рамках сурогатного материнства залишається неврегульованим. Спадкування в межах досліджуваних правовідносин можливе у двох варіантах: між сурогатною матір'ю та народженою нею дитиною; між батьками-замовниками та дитиною. Відсутність законодавчого врегулювання цього питання призводить до виникнення проблем у правозастосовній практиці. Проблема встановлення батьківських прав стосовно дітей, народжених від сурогатного материнства, встановлює перешкоди для спадкування дітьми після смерті генетичних батьків, також передбачається можливість спадкування майна сурогатної матері, навіть при відсутності волі останньої.

Ще одним казусом, який виникає у рамках сурогатного материнства є те, що робити з дитиною, яка народжена сурогатною мамою а її біологічні батьки розлучаються до її народження, що продовжує, подальшої дитини. Адже під час реєстрації такої дитини в РАЦі виникнуть проблеми.

Також варто зазначити, що є випадки «сурогатних шахраїв», ціль яких – фінансова нажива. Це проявляється по-різному, наприклад, коли бажання наживитися спонукає жінок вступати в зговорі з лікарями та підроблювати медичні довідки про стан здоров'я. Часто імітують вагітність та просто живуть за чужий рахунок.

Також існують випадки недобросовісних посередників, коли деякі агентства маючи документального права надавати послуги сурогатного материнства вводять в оману учасників СМ з метою отримати фінансову вигоду [82].

Також цікавою є справа №726/2261/15-ц про виключення з актового запису про народження дитини даних про матір дитини. Суть справи полягала в тому, що позивач була записана матір'ю двох дітей-двійнят народжених за прогамою сурогатного материнства. На момент зачаття дітей позивачка перебувала у законному шлюбі, але на момент народження дітей подружжя розлучилося. Тому після розлучення позивачка звернулася до суду з позовом про виключення віомостей про народження дітей стосовно себе, адже вважала що вона не є їх мамою, тому що не народжувала їх. Суд постановив, що правила встановлені, ст. 123 СК України, ґрунтуються на принципі визнання, згідно з яким правового значення набуває не біологічний аспект народження дитини, а соціальний намір особи визнати дитину своєю. При цьому визнання відбувається до народження дитини, у момент надання згоди на застосування тієї чи іншої репродуктивної технології відповідно до ст. 48 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», де передбачена наявність письмової згоди подружжя на вчинення таких дій. І як було встановлено матеріалами справи письмова згода була надана. І відповідно до чинного законодавства оскаржувати материнство заборонено, тобто і позов позивача залишили без задоволення [83].

Однак, варто зазначити, що в Єдиному реєстрі судових рішень можна знайти багато прикладів позитивних рішень у сфері сурогатного материнства, які, наприклад, стосуються встановлення факту родинних відносин між біологічними батьками і дитиною народженою сурогатною матір'ю. Адже, на практиці існує і ряд проблем, котрі пов'язані з некоректним застосуванням та/або тлумаченням вітчизняними судами законодавчих норм, що призводить до порушення прав дитини й батьків.

Наведемо для прикладу справу №760/26991/19 [84] про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами, де суд своєю ухвалою повернув заяву, громадянам Іспанії мотивуючи це тим, що на думку судді наявний спір про право і підлягає розгляду в загальному провадженні. Однак, в матеріалах справи були наявні всі докази, які підтверджують факт родинних

відносин між заявниками – нотаріально посвідчена згода сурогатної матері на рестрацію громадян Італії батьками сурогатна мати не мала жодних претензій до заявників, очевидно, що встановити даний факт було можливо за правилами спрощеного провадження. Судом апеляційної інстанції ухвала районного суду була скасована і повернена на повторний розгляд. Суд Апеляційної інстанції зазначив, що в справі наявний спір про право як на підставу для відмови у відкритті провадження та необхідність розгляду даної заяви у порядку позовного провадження є помилковими, тому що встановлення факту родинних відносин між новонародженою дитиною та заявниками ніяким чином не пов'язане з тим, що в подальшому виникне спір між заявниками і сурогатною матір'ю, що підтверджуються нотаріальною згодою сурогатної матері. Також, українське законодавство не містить іншого порядку встановлення даного факту, а законодавством Іспанії передбачено, що легалізувати дитину народжену методом сурогатного материнства можливо виключно за наявності судового рішення про встановлення факту родинних відносин у країні де народилася дитина. Однак, не зважаючи на те, що нормами цивільно-процесуального законодавства для даної категорії справ встановлені скорочені строки, провадження, справа триває більше 10 місяців. Виходячи з вищевикладеного іспанське подружжя не може легалізувати дитину і не може в повній мірі реалізувати свої батьківські права, що в свою чергу порушує права даних осіб і негативно позначається на репутації нашої держави.

Доволі резонансною і відомою є справа в якій було винесено вирок №№ 1-131/11. Обставини її полягали в тому, що французька сімена пара стала батьками двох дівчаток, народжених за допомогою методу сурогатного материнства. Однак батькам не вдалося легалізувати дітей у Франції адже в цій країні сурогатне материнство заборонено законом. Генетичні батьки намагалися перевезти нелегально дітей через український кордон у ящику для посуду, але закарпатські прикордонники їх затримали та виявили двох дітей.

В результаті суд присудив батьку немовлят штраф у розмірі 15 000 та конфіскацію транспортного засобу, на якому він намагався вивезти дітей.

Досить часто послугами сурогатної мами в Україні користуються іноземці, в країні громадянства яких сурогатне материнство заборонено або не регулюється, легалізувати таку дитину досить проблематично.

Рішення суду Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії у справі J(A Child) трактує, що відповідно до судової практики всі закордонні юрисдикції можуть надавати батьківський статус майбутнім батькам, але цей батьківський статус не визнається в законодавстві Великобританії. Також суд зазначає, що особи, які хочуть скористатися методами ДРТ за кордоном, повинні детально ознайомитися з внутрішнім законодавством країни свого громадянства, щоб бути впевненим стосовно способу подолання проблем, які стоять перед ними, та способу їх вирішення. Також зазначається у рішенні, що покладатися на консультації іноземних агенств не є доречним, адже вони не в повній мірі обізнані у положеннях наших внутрішніх законів і закону про імміграцію [82].

Ще однією цікавою справою у галузі сурогатного материнства є справа № 150/628/16-ц про про відшкодування шкоди, заподіяної невиконанням договору про виношування вагітності сурогатною матір'ю [85]. Суть даної справи полягала в тому, що позивач і відповідач в 2016 році уклали договір сурогатного материнства за умовами якого відповідачу було сплачено ряд медичних послуг, аналізів, витрат на проїзд, харчування відповідачки на загальну суму 115 352,17 грн. Про те як зазначає позивач, відповідач не виконала умов договору, не приймала ліки, не відвідувала лікаря. Відповідно до договору, виконавець сплачує неустойку у розмірі 1 500,00 грн за кожен випадок порушення без поважної причини запланованих лікарем клініки чи лікарем іншого медичного закладу, обраного замовником, заходів (огляд, процедури, дослідження, лікування тощо), а також медичних приписів, рекомендацій, обстежень.

Оскільки відповідачкою шість разів було порушено пункт 4.1.4 договору, то сума неустойки складає 9 000,00 грн.

В договорі було передбачена одностороння відмова у випадку неузгоджений із замовником виїзд виконавця за межі м. Києва; навмисне порушення виконавцем істотних умов договору, таких як прийом лікарських препаратів, дотримання рекомендацій лікаря щодо підготовки до перенесення ембріонів, виявлення на етапі програми та в період вагітності захворювань, що передаються статевим шляхом, режиму виношування вагітності, інших істотних умов. Позивачі направляли відповідачу лист-претензію, якою повідомили її про розірвання договору сурогатного материнства. Позовні вимоги заключалися в тому, щоб стягнути з відповідача 124 352,17 грн матеріальної шкоди, завданої невиконанням договору про виношування вагітності сурогатною матір'ю (115 352,17 грн. понесених витрат та 9 000 грн. неустойки). Також позивач 1 просила суд стягнути з відповідачки на її користь 30 000,00 грн. моральної шкоди та витрати на лікування в розмірі 1 651,46 грн. Також позивач 2 вважає, що зазнав душевних страждань і просить суд стягнути з відповідачки 20 000 гривень моральної шкоди. Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позовних вимог мотивуючи своє рішення тим, що доказів порушення процедури лікування, а також недотримання рекомендацій лікаря позивачами не доведено. Крім того, відповідачка тимчасово залишила місце проживання в м.Києві, не порушуючи умов договору. Також судом не було встановлено причинно-наслідковий зв'язок між хворобою безпліддя позивача 1 та діями відповідачки. Але в апеляційній інстанції скаргу позивачів було задоволено та повернути справу на новий розгляд. В результаті нового розгляду позовні вимоги позивачів задоволено частково, було стягнуто з відповідачки 1 835,66 грн, в рівних частинах кожному, шкоди, заподіяної невиконанням договору про виношування вагітності сурогатною матір'ю, рішення суду апеляційної інстанції мотивоване тим, що за умовами укладеного договору відповідачка зобов'язана повернути позивачам усі кошти, що були їй сплачені в ході виконання вказаного договору. Разом з тим,

суд зазначив, що ні чинним законодавством, ні договором про виношування вагітності сурогатною матір'ю, укладеним замовниками позивач 1 і позивач 2 та виконавцем відповідаем, не передбачено право замовників на відшкодування моральної шкоди у зв'язку із невиконанням цього договору чи порушенням його умов, а тому вимоги позивачів про стягнення з відповідача на їх користь моральної шкоди не ґрунтуються на законі та не підлягають до задоволення. Однак відповідачка оскаржила рішення апелціного суду в частині стягнення з неї шкоди, заподіяної невиконанням договору про виношування вагітності сурогатною матір'ю 21 835,66 грн. І суд касаційної інстанції задовольнив скаргу мотивуючи своє рішення тим, що підстави для повернення виконавцем замовникам усіх коштів, що були сплачені при виконанні договору сурогатного материнства пов'язані з наявністю стану вагітності виконавця, яка вже настала в результаті реалізації цієї програми, однак вагітність відповідачки так і не настала, одже це не є підставою для відшкодування. Що стосується порушення умов договору в частині постійного проживання на території міста Київ тут суд також зазначив, що умовою порушення даного пункту є вагітність відповідача, яка так і не настала. Стосовно порушення медичного огляду, суд зазначив, що позивачі не надали доказів, що був відповідно затверджений графік таких візитів. В результаті суд Касаційної інстанції скасував рішення суду Апеляційної інстанції та залишив в дії рішення суду Першої інстанції.

Також доволі актуальними є судові справи замовників та посередників, так званих агенств, які є посередниками між сурогатними мамами і замовниками. Для прикладу справа № 642/2368/17, обставини полягають в наступному позивач уклала договір про надання інформаційних послуг з виконавцем. Предметом даного договору було підготовка виконавцем за індивідуальним проханням замовника інформації осіб, які виявили своє вільне бажання виконати на прохання 3-х осіб дозволену законодавством України послуг (сурогатної матері). Позивач виконала свої обов'язки, а відповідач в свою чергу ні, надавши замість інформації про трьох претенденток одну, що

позбавило позивача права вибору. Також відповідач не надав жодних документів на підтвердження придатності сурогатної матері для участі у програмі СМ. Представник відповідача зазначила, що між позивачем і відповідачем був укладений договір про надання інформаційних послуг лише про осіб, які вивили добровільну згоду на участь у програмі СМ, також було зазначено, що в усному порядку позивача було ознайомлено і з двома іншими претендентками, але вона погодилася на один варіант, на який їй і надали інформацію. Суд вважає що спірний договір від 14.10.2013р. про надання інформаційних послуг виконаний відповідачем в повному обсязі і тому відмовив позивачу у задоволенні позовних вимог повністю.

Досить значного розголосу влітку 2018 року набув випадок, який відбувся з громадянами Італії в 2011 році в одній із українських клінік скористалися послугами сурогатного материнства, уклавши відповідний договір, але власного біологічного матеріалу вони не надавали. Після того як дитина народилася її батьками зареєстрували італійську прару. І в жовті 2011 року італійці вивезли дитину до країни свого громадянства. Однак на території Італії було з'ясовано, що у дитини відсутній генетичний зв'язок з подружжям, це підтвердив і ДНК тест. В результаті дитину було відправлено до дитячого будинку, а батьків притягнуто до відповідальності. Працівникам медичного закладу, котрі допомагали італійському подружжю повідомлено про підозру у вчиненні злочину передбаченого статтями 149 та 366 КК України [86]. І такі випадки не поодинокі, коли медичні заклади, які фактично отримавши ліцензію на зайняття медичною практикою і більше ніяким чином не контролюються здійснюють такі махінації у сфері сурогатного материнства.

Також участь у програмі сурогатного материнства може вплинути на життя і сурогатної матері. В ухвалі Зарічного районного суду м. Суми від 28 грудня 2019 року позичці було відмовлено у задоволенні позовних вимог у частині розірвання шлюбу, оскільки 27 листопада 2019 року в неї відбулися пологи. Однак, вона була учасницею програми лікування безпліддя із

застосуванням допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства та не мала із народженою дитиною генетичної спорідненості. Також позивачкою 29 листопада 2019 року було складено заяву про те, що генетичними батьками народженої нею дівчинки є громадяни Китайської Народної Республіки. А тому позивачка вважає, що вона не перебуває в стані вагітності та не має дітей віком до одного року після народження. Але суд зазначив, що відповідно до ч. 5 ст. 177 ЦПК України позивач зобов'язаний додати до позовної заяви всі наявні в нього докази, що підтверджують обставини, на яких ґрунтуються позовні вимоги, що не було здійснено позивачкою [87]. Позов про розірвання шлюбу не був задоволений, що поставило сурогатну матір у потенційно неприйнятне для неї становище, оскільки вона не змогла реалізувати своє право на розірвання шлюбу у зв'язку із участю у програмі сурогатного материнства.

Враховуючи вищевикладений матеріал, доречно сказати, що в законодавстві України існує досить велика прогалина, адже договір про сурогатне материнство є досить актуальним на наш час, та, на жаль, відсутність такого поняття ускладнює правовідносини між подружжям (батьками-замовниками) та сурогатною матір'ю.

РОЗДІЛ III НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання регулювання сурогатного материнства

Сурогатне материнство є одним із способів лікування безпліддя та одним із видів допоміжних репродуктивних технологій. Варто зазначити, що у законодавстві більшості держав дозволено тільки безоплатне сурогатне материнство, наприклад в Австралії, Бельгії, Бразилії, Великобританії, В'єтнамі, Данії, Канаді, Нідерландах, Новій Зеландії, Португалії, Угорщині, у більшості штатів США, тощо), в даних країнах сурогатна мати може отримати лише компенсацію фактичних витрат [88].

Також слід підкреслити, що за законодавством таких країн, як Австралія, Бельгія, Гонконг сурогатне материнство вважається злочином за який передбачена кримінальна відповідальність.

Деякі країни позиціонують себе як «дружні» до сурогатного материнства, зокрема, сурогатне материнство дозволено як на безоплатній основі, так і на комерційній в Грузії, Росії, Таїланді та Україні.

Варто відмітити, що світовим центром сурогатного материнства вважаються Сполучені Штати Америки. Але в США різних штатах по-різному регулюється сурогатне материнство. Деякі штати прямо дозволяють сурогатне материнство, коли інші сусідні штати категорично забороняють даний вид діяльності. На федеральному рівні сурогатне материнство не регулюється. 18 штатів мають законодавче регулювання статусу сурогатної матері. П'ять фактично криміналізували сурогатне материнство. Для прикладу розглянемо два штати США, де кардинально відрізняються позиції стосовно правового регулювання сурогатного материнства – це штат Каліфорнія і штат Вірджинія. Позиція штату Каліфорнія полягає у тому, що сурогатне материнство підтримується на всіх рівнях і законодавча перевага на боці

генетичних батьків, у Вірджинії ж навпаки більше прав і більше захищеною є сурогатна мати.

Позиція Каліфорнії базується на генетиці, а Вірджинії — на вагітності, розвитку плоду. Відповідною є позиція щодо дійсності угод на сурогатне материнство [89]. За законодавством Каліфорнії надання послуг сурогатного материнства не суперечить суспільній свідомості, у зв'язку з цим на території штату дозволено сурогатне материнство незалежно від того, на яких засадах воно буде засноване чи на комерційній основі чи безкоштовно. Велика кількість безплідних подружніх пар у всьому світі сприяли тому, що уряд Каліфорнії прийняв рішення про сприятливу політику по відношенню до сурогатного материнства і донорства яйцеклітин.

У Каліфорнії існує закон, який прямо передбачає та регулює лише повні договори сурогатного материнства. Каліфорнія також дозволяє компенсувати сурогатне материнство і закон не уточнює, чи є обмеження обґрунтованості суми, яку можна сплатити. Каліфорнія не має обмежень щодо того, хто може бути батьками дитини, яка народжена від сурогатної матері, це може бути і одностатеве подружжя, або неодружена жінка чи чоловік, і закон не встановлює вимоги проживання батьків чи сурогатної мами на території Каліфорнії. Держава також дозволяє передпологові судові рішення про батьківство (тобто рішення суду про присвоєння законного статусу батьківства передбачуваним батькам до народження дитини), але вони не набувають чинності до моменту народження

Основними критеріями, яким повинна відповідати сурогатна мати, є вік від 20 років і наявність власних дітей. Юридичний департамент Каліфорнії взяв на себе провідну роль у вирішенні всіх правових питань, пов'язаних з програмою сурогатного материнства. У тому числі і питання сімейного права, які покликані захистити інтереси всіх сторін програми сурогатного материнства і донорства яйцеклітини.

У Каліфорнії, генетичні батьки, сурогатні матері і донори яйцеклітини абсолютно впевнені в тому, що їх намір брати участь у програмі сурогатного материнства будуть підтримані всіма державними службами Каліфорнії.

Як уже зазначалося в Каліфорнії практикується судові рішення про батьківство, і якщо судове рішення відсутнє, то в імперативному порядку у свідоцтві про народження дитини її матір'ю записується сурогатна матір. Якщо сурогатна матір заміжня, то її чоловік автоматично визнається батьком дитини. Така реєстрація проводиться протягом 10 днів після народження дитини. Якщо замовником був одинокий чоловік, то він може записати сурогатну матір як офіційну матір дитини, або може не записувати нікого батьком дитини, а себе зазначити як матір. Що стосується одностатевих партнерів матір та батько записуються за їх вибором.

У штаті Вірджинія дозволено лише альтруїстичне сурогатне материнство тобто сурогатне материнство є безоплатним. Законодавство штату Вірджинія містить ряд умов, котрі необхідні для укладення договору про сурогатне материнство: сурогатна матір повинна бути заміжня та мати власних дітей; чоловік сурогатної матері повинен брати участь в укладенні договору; жінка що бажає укласти договір сурогатного материнства самотійно не може виносити та народити дитину; один із батьків-замовників повинен бути донором генетичного матеріалу. Такі договори укладаються у суді. Також цікава практика штату, що одночасно призначається опікун, що представляє інтереси дитини до моменту передачі її батькам [90]. В законодавстві про сурогатне материнство міститься положення, що регулює правила розподілу витрат у випадку розірвання договору про сурогатне материнство, у випадку коли такі положення не визначені в договорі. При оформленні прав на дитину пріоритет визнається за законними батьками, які за медичними показаннями не могли мати дитину і виявили бажання скористатися послугою сурогатної матері. Також, цікавим, є факт, що у штаті Вірджинія є умова при якій якщо послугами сурогатного материнства

скористалася не одружена пара то в свідоцтві про народження буде записний лише один із генетичних батьків, інший же має всиновити дитину.

Можна підсумувати, що в Сполучених Штатах Америки сурогатне материнство юридично закріплюється через укладання відповідного договору, в котрому обов'язково прописуються права та обов'язки сторін, а також строки таких відносин між ними. Також варто наголосити, що батьківські права переходять до батьків, які уклали договір, а не до сурогатної мами. Проте, варто зазначити, для того щоб укласти договір його попередньо має схвалити суд. Без такої умови договір буде визнаний нікчемним, а батьківські права залишаться сурогатній матері та її чоловіку, якщо він також виступив стороною договору. Серед істотних умов варто виділити, окрім вже зазначеного предмету, обов'язково вказується ціна, місце та строк договору, заклад, у якому буде здійснюватися запліднення та прийматимуться пологи, умови та строки оплати послуг сурогатної матері, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання договору, інші умови.

Також досить прогресивним законодавством у сфері регулювання сурогатного материнства відрізняється Ізраїль, який є передовою країною в сфері розвитку медицини. Варто наголосити, що ця процедура отримала своє законодавче закріплення ще в 1996 році шляхом прийняття спеціального закону «Про сурогатне материнство» (про утвердження договору і статусу новонародженої дитини) [91]. Досить правильним на наш погляд був підхід ізраїльської влади до ухвалення даного закону. Перш за все була створена відповідна Комісія по утвердженню договорів сурогатного материнства, до складу якої ввійшли спеціалісти в різних сферах, а саме: гінекологи, неонатологи, психологи, соціальні представники, юристи, представники громадськості, представники релігії.

У Франції з 1994 року будь-який договір про сурогатне материнство, який є комерційним або альтруїстичним тобто некомерційним, є незаконним та переслідується по закону відповідно до ст. 16-7 Цивільного кодексу [92]. Касаційний суд Франції у 1991 році постановив рішення, що якщо будь-яка

пара укладає угоду або домовляється з іншою особою про те, що вона повинна народити дитину чоловіка і передати її при народженні парі, і що вона зазначає що вона не буде утримувати дитину, пара, яка уклала таку угоду або домовленість, не може усиновити дитину. У своєму рішенні суд ухвалив, що така угода є незаконною на підставі статей 6, 353 і 1128 Цивільного кодексу.

Кваліфікують сурогатне материнство як створення загрози для правового статусу дитини. Воно фактично прирівнюється до відмови від дитини, що за ст. 227-13 Карного кодексу Франції (далі – ККФ) є деліктом і карається позбавленням волі до трьох років і штрафом до 45 000 €. Також відповідно до ст. 227-12 ККФ підбурювання батьків або одного з батьків до відмови від уже народженої дитини чи дитини, що має народитися, карається позбавленням волі на строк до шести місяців та штрафом до 7 000 €. Крім того, посередництво щодо сурогатного материнства також карається штрафом та позбавленням волі.

Правове регулювання сурогатного материнства в Республіці Казахстан не ідеальне, але містить загальні основи, котрі допомагають уникнути тих правових проблем, що існують в Україні. В Кодексі Республіки Казахстан «Про здоров'я народу та систему охорони здоров'я», а також Кодексі Республіки Казахстан «Про шлюб і сім'ю» закріплені базові положення сурогатного материнства. Надано правові визначення поняттям «сурогатна мати», «сурогатне материнство», «сурогатний договір». Однією із головних умов укладення договору сурогатного материнства є згода між подружжям та жінкою-сурогатною матір'ю. Також законодавство Казахстану містить умову про те, що паралельно з угодою сурогатного материнства має бути укладений договір між замовниками та медичним закладом, який буде реалізовувати процедуру допоміжних репродуктивних технологій та надавати відповідні медичні послуги [93].

В Німеччині в свою чергу всі домовленості про сурогатне материнство (як комерційні, так і альтруїстичні) є незаконними. Згідно з Цивільним кодексом Німеччини, законною матір'ю завжди є жінка, яка народила дитину.

Досить складно і затратно в Німеччині легалізувати дітей народжених від сурогатної матері за кордоном, наприклад в Україні і узаконювати дітей, народжених від сурогатної мами майже завжди необхідно лише через судові процедури.

Також цікавим на наш погляд є досвід Швейцарії, де згідно Закону Швейцарії про міжнародне приватне право, рішення, прийняте за кордоном, не визнається, якщо визнання буде несумісним із публічною політикою країни. Враховуючи те, що Конституції Швейцарської конфедерації зазначено, що донорство ембріонів і всі види сурогатного материнства заборонені, у Швейцарії не визнаються свідоцтва про народження, де записана жінка, яка сама не народжувала дитину. За цивільним законодавством Швейцарії матір'ю вважається жінка, яка народила дитину [94].

В Гонконзі комерційне сурогатне материнство є злочинним відповідно до Указу про репродуктивну технології людини від 2000 року. Закон сформульовано таким чином, що ніхто не може платити за сурогатне материнство, ніхто не може організувати комерційне сурогатне материнство (те ж саме відноситься і до постачання гамет) [95].

Також цікаво, що в законодавстві Італії, а саме в законі «Про норми допоміжних репродуктивних технологій» зазначено, що сурогатне материнство категорично і у всіх видах заборонено. Також відповідно до цього ж закону італійські громадяни мають право вдаватися до використання методів штучного запліднення тільки за наявності довідки, що підтверджує безпліддя. При цьому заборонені репродуктивні програми за участю третьої сторони, тобто сурогатне материнство і донорство. Законодавство Італії передбачає позбавлення волі на строк від трьох місяців до двох років, і штраф в розмірі від 600 тисяч до 1 мільйона євро, тим особам, які в будь-якій формі виробляють, організовують і рекламують донорство або сурогатне материнство на території Італії, однак італійським громадянам не заборонено користуватися такими послугами за кордоном.

Варто також навести досвід правового регулювання сурогатного материнства в такій країні як Чехія, де сурогатне материнство дозволено як спосіб лікування безпліддя для жінок, не здатних самотійно виносити і народити дитину. Дитина народжена сурогатною матір'ю передається генетичним батькам з подальшим усиновленням. Також Цивільний Кодекс Чехії передбачає, що у випадку, коли сурогатна мати не хоче віддавати дитину батькам-замовникам, закон схильний в більшій мірі до її законних прав, оскільки вона має право залишити дитину собі [96].

Досить серйозно відносяться до правового регулювання у Голландії, де процедура сурогатного материнства дозволена лише на альтруїстичних засадах і лише при наявності певних умов. Однією із умов участі у даній програмі є наявність доказів того, що у майбутньої матері є серйозна медична хвороба, що позбавляє її можливості самотійно виносити і народити дитину. Крім того, однією із головних умов застосування ДРТ є те, що сурогатна мати повинна бути знайома із майбутніми батьками. Стосовно додаткових умов, у голландському законодавстві зазначено, що обов'язково при процедурі сурогатного материнства має використовуватися лише генетичний матеріал обох із подружжя. Також варто відмітити, що процедура визнання батьківства в даній країні досить багатоетапна і складна, однак у законодавстві відсутній юридичний обов'язок у сурогатної матері щодо передачі дитини, а у майбутніх батьків – щодо її прийняття [97].

За законодавством Республіки Білорусь мамою дитини, котра народжена за допомогою програми сурогатного материнства визнається жінка, яка має генетичний зв'язок з дитиною. За законом оспорювати материнство в даному випадку заборонена, якщо сурогатна мати, її чоловік дали добровільну згоду на укладення договору СМ, але є винятки, у випадку, коли наявні докази того, що сурогатна мати завагітніла не в результаті імплантації ембріона [98].

У свою чергу, у країнах Близького Сходу наявна відмінність ставлення до програми сурогатного материнства між мусульманами-шиїтами та сунітами, перші в свою чергу дозволяють СМ, а другі категорично проти.

Відповідно до віровчення сунітів – сурогатне материнство це подружня зрада. Отже, в таких країнах, як Об'єднані Арабські Емірати, дозволяється лише штучне запліднення та лише для одружених пар [99].

Фінляндія відноситься до тих країн, де сурогатне материнство не регулюється. На даний момент не існує конкретного нормативно-правового акту який би повністю регулював відносини сурогатного материнства, тільки в Законі про допоміжних методи лікування безпліддя (1237/2006), який набрав чинності 1 вересня 2007 року допускається застосування всіх інших альтернативних варіантів лікування безпліддя, але конкретно про сурогатне материнство там не сказано [100]. Також в жодному нормативно-правовому акті Фінляндії немає закріпленого поняття сурогатного материнства, у парламенті Фінляндії на даний момент ведуться дискусії стосовно регулювання сурогатного материнства. Урядову пропозицію парламенту щодо закону про лікування безпліддя і зміну закону про батьківство було розроблено в чорновому варіанті, де сурогатне материнство має захищати права сурогатної матері та новонародженої дитини. Але поки немає остаточного рішення по цих версіях. Юридичне оформлення поняття «сурогатного материнства» в Фінляндії було запропоновано Міністерством юстиції у 2011 році «Сурогатне материнство – це домовленості, при яких жінка (сурогатна матір) і народжує дитину з наступним наміром відмовитися від неї після народження на користь інших людей».

За законодавством Фінляндії біологічною матір'ю дитини є жінка яка її народила.

Але варто все ж таки зазначити, що фактично все ж таки у Фінляндії в рамках чинного законодавства сурогатне материнство вважається незаконним. Процес надання послуг сурогатного материнства, розроблений з комерційною метою чи ні, буде мати правові наслідки. Агентство, що надає даний вид послуг або посередник буде притягнутий до кримінальної відповідальності відповідно до фінського законодавства. Відповідно до кримінального кодексу, представники / посередник агентства, що надає послуги з сурогатного

материнства будуть покарані у вигляді штрафу або навіть до тюремного ув'язнення.

У Фінляндії можливо лише усиновити дитину народжену іншою жінкою, відповідно до Закону про усиновлення.

Але в фінському законодавстві немає обмежень щодо використання їх громадянам сурогатного материнства за кордоном, легалізувати дитину народжену від сурогатної мами за кордоном в Фінляндії можливо через суд.

Ще однією країною де відсутній законодавчий акт, який регулює процедуру сурогатного материнства є Нігерія. Хоча сурогатне материнство прямо не заборонено в Нігерії, воно також не є юридично визнаним. Таким чином, якщо людина користується послугами сурогатного материнства укладає договір з даного питання в Нігерії, не можна сказати, що така людина скоїла злочин. Однак основна проблема полягає в тому, щоб визначити юридичне походження дитини, а також права та обов'язки сторін договору про сурогатне материнство. В даний час в Нігерії немає усталеної судової практики у даній сфері, але якщо спір виникає він передається в нігерійський суд, вирішення таких видів справ в даній країні є проблематичним. Існує ймовірність упередженого судження, заснованого на культурних почуттях. Упередженість, ймовірно, виникає через соціокультурні впливи, які вважають зачаття штучними засобами неприпустимим [101]. Без законодавчих заходів щодо регулювання сурогатного материнства в Нігерії більшість клінік, що займаються сурогатним материнством засновують свою діяльність на Керівних принципах Управління із запліднення людини і ембріології Сполученого Королівства. Однак нігерійська комісія з правової реформи зазначила, щоб будь-яка дитина, що народилася у жінки в результаті штучного запліднення або імплантації ембріона розглядатися як дитина чоловіка такої жінки. Комісія далі рекомендує, щоб в тих випадках, коли дитина народжується відповідно до угоди про сурогатне материнство, батьки-замовники повинні офіційно усиновити дитину, навіть якщо дитина є біологічною дитиною батьків-замовників. Сенс цього полягає в тому, щоб

сурогатна мати не могла вимагати дитини. Законопроект про створення нігерійського органу який би регулював дані відносини був представлений Національним зборам в 2012 році. Однак цей законопроект не був прийнятий, оскільки він не користувався підтримкою у уряді.

Згодом у 2014 році був прийнятий Національний закон про охорону здоров'я, де Розділ 10 забороняв допоміжні репродуктивні технології. Хоча великі клініки продовжували діяльність із надання послуг сурогатного материнства.

У 2016 році був внесений законопроект, котрий пропонує внести зміни до закону про охорону здоров'я. У разі прийняття закону Федеральне міністерство охорони здоров'я буде нести відповідальність за розробку політики щодо ДРТ, а також буде акредитувати і регулювати практику ДТР. Стаття 60 законопроекту спрямована на створення регулюючого органу, – Національного реєстру клінік і банків допоміжних репродуктивних технологій в Нігерії. Національний реєстр повинен стати центральною базою даних допоміжних репродуктивних технологій в Нігерії. Нігерія ще не зайняла юридичної позиції з приводу визнання сурогатного материнства. Таким чином, відсутність регулювання сурогатного материнства в Нігерії призвело до відсутності регулювання практики, через яку сурогатні матері стають уразливими для експлуатації, а батьки піддаються ризику шантажу.

В даному підрозділі ми проаналізували підходи до правового регулювання сурогатного материнства в світі. Виділили, що в світі країни діляться за принципом, де сурогатне материнство:

1. Дозволено;
2. Заборонено;
3. Не регулюється.

Найпрогресивнішою країною у сфері правового регулювання сурогатного материнства є США, а саме штат Каліфорнія, також в США є штати, де сурогатне материнство вважається злочином.

3.2. Організаційно-правові напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання сурогатного материнства

Вдосконалення регулювання програми сурогатного материнства має полягати в запровадженні в Україні успішного закордонного досвіду, удосконаленні національного законодавства і приведенні усіх нормативно-правових актів, які стосуються застосування репродуктивних технологій, у чітку відповідність, задля виключення неоднакового регулювання відносин у цій сфері. А найголовніше – у прийнятті спеціального нормативно-правового акту, що детально регламентуватиме всі аспекти сурогатного материнства. Вважаємо, що недоцільно приймати окремий нормативний документ, який регулюватиме виключно сурогатне материнство, варто прийняти один Закон «Про допоміжні репродуктивні технології», де одним із розділів буде «Сурогатне материнство». В даному законі варто передбачити в розділ «Загальні положення» визначити поняття «сурогатне материнство», «сурогатна мати», «договір сурогатне материнство», «учасники програми сурогатного материнства», «програма сурогатного материнства». Стотно сфери регулювання закону він повинен поширюватися як на громадян України так і на іноземців, які виявили письмову згоду у участі в програмі сурогатного материнства. У законі мають чітко бути прописані медичні підстави до застосування програми СМ для осіб, які хочуть скористатися даними послугами. Варто включити в закон також і вимоги до сурогатної мами. Даний закон повинен регулювати кожен етап програми сурогатного материнства починаючи від того, коли особи погодилися брати участь у програмі СМ. Тобто має бути прописаний певний порядок виконання програми сурогатного материнства, наприклад, перше це вибір сурогатної матері, друге імплантація ембріона в матку сурогатної матері, спостереження за перебігом вагітності. На нашу думку мають місце і обмеження до осіб, котрі можуть скористатися програмою СМ. У проекті закону про допоміжні репродуктивні технології від

2009 року міститься перелік таких осіб, але ми можемо погодитися з ним лише частково, а саме, не можуть скористатися послугами СМ особи:

1. позбавлені материнства (батьківства), якщо ці права не були поновлені;
2. які перебувають на обліку або лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері.

Дана категорія осіб може завдати шкоду життю і здоров'ю народженої дитини. В розділі СМ варто закріпити, що програма сурогатного материнства ґрунтується лише на генетичному зв'язку одного з подружжя або обох з дитиною. Стосовно медичного закладу, який надає медичний супровід у програмі СМ ми пропонуємо створити новий вид господарської діяльності «діяльність пов'язанна із наданням медичного обслуговування/посередництва у галузі допоміжних репродуктивних технологій», що дозволить законодавчо врегулювати саме діяльність цих «специфічних клінік», які займаються даним видом діяльності. Однак для цього варто вносити зміни в багато нормативно-правових актів: ЗУ «Про основи законодавства про охорону здоров'я», Наказ Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» тощо. Також необхідно розробити нормативний акти, подібний до Постанови КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики» про регулювання «діяльності пов'язаної із наданням медичного обслуговування/посередництва у галузі допоміжних репродуктивних технологій» в якому будуть зазначені положення, яким мають відповідати клініки, що надають послуги із репродуктивних технологій. Необхідно передбачити і орган, котрий буде уповноважений видавати даний вид ліцензій, для чого необхідно створити профільний комітет в Міністерстві охорони здоров'я.

Також, відкритим залишається питання діяльності так званих «агенцій», що надають посередницькі послуги стосовно сурогатного материнства, коли подружжя-замовники виявили бажання скористатися програмою сурогатного

материнства вони звертаються до даних агенств, які: підшують сурогатну матір, знаходять клініку, інколи генетичні батьки навіть ніколи не спілкуються з сурогатною мамою, просто приїждять і забирають дитину. На даний момент діяльність даних організацій не регулюється взагалі, що призводить до значних проблем як і для батьків, котрі хочуть скористатися послугами сурогатного материнства так і для сурогатних мам. Досте часто на просторах інтернету можна знайти сумнівні пропозиції стосовно надання послуг у супроводі програми сурогатного материнства, в результаті чого потенційні сурогатні мами та батьки, стають потерпілими унаслідок шахрайських дій. Ми пропонуємо запровадити ліцензування діяльності даних агенцій, паралельно з внесенням змін до Кримінального кодексу, де передбачити статтю за незаконне надання посередницьких послуг агенства у програмі сурогатного материнства.

Також, потребує вдосконалення положення, згідно, якого скористатися послугами сурогатної мами може виключно подружжя. Для прикладу у Сполучених Штатах Америки після рішення суду в справі *Dunkin v. Boskey* (2000 р.) неодружені пари наділені тими ж правами щодо сурогатного материнства, що й офіційно зареєстроване подружжя [102]. Тож імперативна норма щодо реєстрації шлюбу була послаблена. Дану практику необхідно запроваджувати і в національне законодавство. Це забезпечить рівний доступ громадян до їх загальнозакріплених прав. Дане положення потрібно закріпити у розділі «Сурогатне материнство».

Для того, щоб убезпечити всіх учасників програми сурогатного материнства, ще до імплантації ембріона в порожнину матки сурогатної матері пропонуємо створити, як і в Ізраїлі комітет, котрий буде складатися із спеціалістів у різних галузях: лікарів, юристів, представників різних соціальних груп, котрі будуть спілкуватися з потенційною сурогатною матір'ю, оцінять її як фізичне здоров'я так і психологічні особливості; та подружжям, яке виявило бажання стати батьками. Обов'язком даного органу буде ознайомлення сторін із правами і обов'язками, юридичними наслідками

укладання даного договору для кожної із сторін. Також здійснення психологічного супровід як сурогатної мами так і генетичних батьків під час всієї вагітності.

На нашу думку, варто детальніше врегулювати питання стосовно визнання та закріплення договору про сурогатне материнство, необхідно приділити увагу закріпленню прав й обов'язків сторін договору сурогатного материнства стосовно деяких ситуацій, наприклад, можливості штучного переривання вагітності, регулювання ситуацій за яких сурогатна мати не хоче віддавати дитину батькам після народження. Ми пропонуємо закріпити істотні умови договору сурогатного материнства у Законі «Про регулювання репродуктивних технологій», а саме у розділі «Сурогатне материнство». Перш за все до істотних умов договору варто включити:

- укладання договору про СМ до початку процедури імплантації, після медичного обстеження сурогатної матері;
- зазначити предмет та форму договору (обов'язкова письмова форма договору з нотаріальним посвідченням);
- сторони договору;
- назва медичного закладу, що буде здійснювати імплантацію ембріона та подальше ведення вагітності;
- права та обов'язки всіх учасників програми сурогатного материнства;
- термін дії договору;
- заборона від односторонньої відмови від договору;
- обов'язково прописати у договорі підстави припинення договору;
- особливі обставини договору;
- порядок розірвання та зміни умов договору;
- ціна договору, витрати на медичне обслуговування, харчування, проживання сурогатної матері у період вагітності;
- Відповідальність за порушення договору.

Участь у програмі сурогатного материнства для сурогатної матері є дость ризикованою і довготривалою процедурою, тому ми вважаємо, що на

законодавчому рівні варто закріпити мінімальну суму винагороди (у випадку, якщо СМ комерційне) для того щоб не порушувати прав сурогатної матері.

Досить цікавою є позиція науковця Оніщенко О.В [103], котрий пропонує до договору про сурогатне материнство включити особливі умови, від яких ніхто не застрахований. Зокрема, пропонується врегулювати у договорі такі випадки: народження декількох дітей сурогатною матір'ю, народження дитини з вадами розвитку, що не пов'язано з поведінкою сурогатної матері під час вагітності, народження мертвої дитини або настання викидня, неможливість настання вагітності у результаті повного циклу процедур щодо сурогатної матері, необхідність проведення штучного переривання вагітності згідно з медичним висновком лікарів, розірвання шлюбу генетичними батьками, смерть одного чи обох генетичних батьків. Ми погоджуємося із думкою даного науковця і вважаємо, що дані положення, можна назвати їх особливими умовами договору,

У випадку смерті одного з подружжя, на нашу думку, дитина після народження реєструється, як дитина, яка походить від чоловіка і жінки, які перебували у шлюбі чи фактичних шлюбних відносинах і передається, живому з подружжя.

Досить складним, на наш погляд є питання врегулювання випадку, коли померли обоє з подружжя до народження дитини. У даній ситуації доволі складно визначити подальший правови статус дитини, адже сурогатна мати фактично немає жодних прав на дитину, не завжди у померлих є родичі, які мають бажання взяти на себе обов'язок, щодо утримання дитини. На нашу, думку, у даному випадку, якщо родичі загиблих генетичних батьків виявлять бажання піклуватися про дитину до таких відносин можливо застосувати опіку чи піклування, але якщо родичі не виявлять такого бажання протягом певного періоду життя дитини, вона підлягає процедурі усиновлення.

Стосовно випадку, коли народилась не одна, а дві дитини, варто зазначити, що з розвитком сучасної медицини, дізнатись кількість ембріонів, які успішно прикріпилися до матки і настала не одноплідна вагітність, а

багатоплідна можливо ще на ранніх стадіях і в регулювати дану ситуацію можливо за домовленістю сторін.

Особливою умовою даного виду правовідносин також є випадок, коли дитина народжується мертвою. Тому у договорі СМ варто прописати такі умови, наприклад, що якщо смерть дитини настала в результаті дій сурогатної матері їй не виплачуться основний вид винагороди, покриваються лише поточні витрати, та витрати на лікування. У випадку, коли смерть дитини настала не в результаті дій сурогатної матері і це доведено медичними висновками, договір можна вважати виконаним, адже сурогатна мати зробила все, що було передбачено і тому виплата основного виду винагороди, поточні витрат і витрат на лікування є обов'язковою.

Що ж стосується найбільш важливого моменту договору, а саме, передачі народженої сурогатною матір'ю дитини, подружжю варто включити у договір умову, яка передбачає виплату винагороди для сурогатної матері тільки після того, як подружжя буде записане батьками новонародженого при державній реєстрації народження дитини. У даному випадку зловживання сурогатної матері стосовно того, що вона не віддасть дитину значно зменшаться. Але варто також захистити права сурогатної матері, щоб вона була впевнена в тому, що компенсацію їй нададуть як тільки вона нотаріально відмовиться від дитини і генетичні батьки будуть зареєстровані в РАЦі. На нашу думку варто перерахувати кошти на рахунок нотаріуса і у разі виконання всіх умов договору права сторін будуть реалізовані.

Також досить важливим, але спірним в той же момент є проблема регулювання кількості звернень громадян для участі у програмі сурогатного материнства. В даному випадку доречно зазначити, що в будь-якому випадку не можна порушувати прав людини, але ситуація із пані Юлією Сусяк, громадянкою України, котру було затримано з одинадцятьма дітьми (сім із яких народжені від сурогатних мам протягом року) грузинськими правоохоронцями на межі з невизнаною державою Абхазією. Юлії Сусяк було пред'явлено підозру у торгівлі дітьми. Хоча згодом українку відпустили,

але справу не закрили, тож задля попередження в майбутньому таких випадків варто врегулювати дану ситуацію. На наш погляд в регулювати дану ситуацію можливо запровадження обмежень у кількості звернень до сурогатного материнства на рік.

Врегулювати також необхідно питання сурогатного материнства з іноземним елементом. Тому що, дуже часто відбуваються випадки, коли іноземні громадяни, приїжають з країн, де сурогатне материнство заборонено, і як наслідок, виникають проблеми при їхньому поверненні на батьківщину: невизнання їхнього батьківства/материнства та юридична відповідальність.

Для прикладу наведемо справи «Меннесон проти Франції» та «Лабассе проти Франції», де Європейський суд з прав людини визначив, що кожна країна має право заборонити сурогатне материнство на її території. Однак він визнав, що заборона сурогатного материнства не може негативно впливати на дітей, народжених у такий спосіб за кордоном [104]. Вирішити дане питання заборонаю для іноземців в країнах громадянства яких законом сурогатне материнство не визнається є порушенням їх прав. Це досить складне питання, яке потребує міжнародно-правових домовленостей, наприклад як це є в Китаї та деякі європейських країнах: обов'язкове рішення суду країни народження дитини про встановлення факту родинних відносин та тест ДНК.

До особливих умов договору сурогатного материнства можна віднести випадок, коли генетичні батьки вирішили розлучитися до моменту народження дитини. Для врегулювання даного питання варто, на нашу думку, застосувати аналогію з ч.2 ст.110 СК України. А також передбачити, що позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності сурогатної мами та протягом року після народження дитини. Також можливо застосувати аналогію ч.2 ст.122 СК України і до такого випадку, коли шлюб все ж таки розірвано до народження дитини сурогатною мамою. Дана норма зазначатиме, що дитина, народжена в наслідок сурогатного материнства, до спливу 10 місяців після розірвання шлюбу або визнання його недійсним походить від подружжя.

Для того щоб не виникало ситуації, коли сторони договору сурогатного материнства звертаються до суду про розірвання договору через неналежне виконання його умов через порушення, наприклад, сурогатною мамою графіку приому у лікаря, чи зміна місця проживання протягом вагітності, ми пропонуємо разом із укладанням договору СМ ухвалити і офіційний графік медичних обстежень, з яким офіційно під підпис будуть ознайомлені сторони договору. Питання зміни місця проживання сурогатної матері має визначатися у договорі за домовленістю сторін.

Важливим проблемним питанням є врегулювання ситуації, коли дитина народжується із вадами здоров'я і генетичні батьки відмовляються її забирати. Для прикладу декілька років тому, громадяни Китаю скористалися послугами української сурогатної мами і у них народилася дівчинка із рідкісною генетичною хворобою – синдром Блоха-Шульцбергера, китайське подружжя відмовилось від дитини в усній формі. Фактично дитина залишилась юридично не визнаною для України, тому що генетичні батьки письмової відмови від дитини не надавали, сурогатна мати генетично чужа жінка. В результаті доля дитини вирішилась її нянею, яка пройшла довгу процедуру і домоглася всиновлення даної дитини. Але це поодинокий випадок, в основному такі діти від яких відмовилися через вади здоров'я поропляють до інтернатів, що позбавляє їх право на інформацію про власну сім'ю і завдає шкоди психіці.

Отже, враховуючи викладене, вважаємо, що в Україні існує потреба доповнення й удосконалення вже існуючих у цій галузі норм, а також прийняття окремих законів (наприклад, Закону України «Про допоміжні репродуктивні технології») – задля належного та всеохоплюючого регулювання відносин у сфері застосування ДРТ.

ВИСНОВКИ

Програма сурогатного материнства має велику історію котра знайшла своє відображення в багатьох цивілізаціях. Спочатку сурогатною матір'ю виступала служниця чи рабиня, котра мала свої привілеї після народження дитини, особливо чоловічої статі. Спочатку сурогатне материнство було традиційним, тобто сурогатна мати мала зв'язок із народженою дитиною.

У 1976 році була укладена перша юридично завірена угода про участь у програмі сурогатного материнства. Дана угода була укладена за посередництва юриста Ноеля Кіна, котрий згодом створив агенство, що надавало послуги бездітним парам у сфері сурогатного материнства. Після американського скандалу з «Малтком М», сурогатне материнство переросло у новий правовий інститут, де почали використовувати генетичний матеріал батьків, а сурогатна мати не мала жодного відношення до дитини.

Сурогатне материнство в загальному вигляді поділяється на два види: гендерне та гестаційне. В Україні дозволене лише гестаційне сурогатне материнство, де сурогатна мати немає жодного генетичного зв'язку з дитиною.

Відповідно до статистики наведеної у статті С.Г. Лесовської в Україні у кожній п'ятій подружньої пари виникають складнощі з народженням дитини природнім способом. Також, варто зазначити, що 20% таких пар звертаються до методів допоміжних репродуктивних технологій.

За даними некомерційної організації з Австралії Families Through Surrogacy («Сім'ї за сурогатне материнство») станом з 2017 року Україна є світовим центром сурогатного материнства.

На даний момент, Україна належить до країн, де сурогатне материнство як добровільне так і комерційне дозволено. Але все ж таки варто зазначити, що правове забезпечення СМ є одним із законодавчо неврегульованих і складних інститутів на межі галузей цивільного та сімейного права.

Україна, на жаль немає чіткого кодифікованого нормативно-правового акту, який би регулював юридичну складову як в загальному ДРТ так і сурогатного материнства.

У законодавстві України відсутнє визначення понять «сурогатне материнство», «сурогатна мати». На нашу думку слід визначити сурогатне материнство як один із методів допоміжних репродуктивних технологій, на підставі письмової оплатної чи безоплатної домовленості між жінкою (сурогатною мамою), що надала добровільну згоду та відповідає усім вимогам та подружжям/ чоловіком/жінкою, що за медичним висновком не можуть зачати/виносити/народити дитину, що полягає у імплантації ембріона в матку сурогатної матері, який створений шляхом штучного запліднення з генетичного матеріалу подружжя, або чоловіка і донора/жінки і донора у акредитованому закладі охорони здоров'я з метою виношування і народження дитини, яка в подальшому буде визнана такою, що походить від подружжя.

В Україні були спроби врегулювати відносини у сфері сурогатного материнства, шляхом внесення на розгляд Верховної ради законопроектів в 2009, 2011, 2018 роках, але жоден із них на даний момент не прийнятий.

Одним із основних елементів адміністративно-правових відносин у сфері сурогатного материнства виступає договір. Чинне українське законодавство не дає нормативного визначення сурогатного материнства і сурогатної матері, а також не має вимог, яким повинен відповідати договір сурогатного материнства.

У наукових колах відсутня єдність стосовно того до якого виду договору варто віднести договір сурогатного материнства: до цивільно правових договорів чи договорів, котрі регулюються нормами сімейного права. На нашу думку договір сурогатного материнства варто віднести до не поіменованих цивільних договорів, до якого застосовувати як загальні положення до договору за Цивільним кодексом так і положення Сімейного кодексу.

На нашу думку договір сурогатного материнства в чомусь подібний до договору про надання послуг, адже згідно з даним видом договору одна сторона – виконавець зобов'язується за замовленням іншої сторони – замовника надати певну послугу котра споживається в процесі здійснення

певної діяльності, а замовник в свою чергу бере на себе обов'язок оплатити виконану послугу виконавцю якщо інше не встановлено договором.

Під договором про сурогатне материнство варто розуміти цивільний правочин який укладений за вільним волевиявленням юридично рівних і самостійних учасників цивільно-правових відносин направлений на виникнення цивільних прав і обов'язків з урахуванням особливостей що виникають із суті породжених цим правочином правовідносин.

До істотних умов договору варто включити:

- укладання договору про СМ до початку процедури імплантації, після медичного обстеження сурогатної матері;
- зазначити предмет та форму договору (обов'язкова письмова форма договору з нотаріальним посвідченням);
- сторони договору;
- назва медичного закладу, що буде здійснювати імплантацію ембріона та подальше ведення вагітності;
- права та обов'язки всіх учасників програми сурогатного материнства;
- строк дії договору;
- заборона від односторонньої відмови від договору;
- обов'язково прописати у договорі підстави припинення договору;
- особливі обставини договору;
- порядок розірвання та зміни умов договору;
- ціна договору, витрати на медичне обслуговування, харчування, проживання сурогатної матері у період вагітності;
- Відповідальність за порушення договору.

Стосовно учасників договору сурогатного материнства ними є:

5. Сурогатна мати (виконавець);
6. Чоловік сурогатної матері;
7. Генетичні батьки (замовники);

8. Акредитовани заклад охорони здоров'я, агентство сурогатного материнства (посередник).

Варто зазначити, що на даному етапі стосовно сурогатного материнства виникло багато проблем і спірних ситуацій. Якщо звернутися до Єдиного державного реєстру судових рішень і прописати «сурогатне материнства», з'явиться велика кількість справ, стосовно цього. Але все ж таки судову практику із даного питання не можна назвати устеленною та широкою.

Чинне законодавство не закріплює за сторонами сурогатного материнства, а саме сурогатною мамою і подружжям замовниками обов'язку передати дитину після народження а іншу сторону прийняти дитину.

Тож, варто зазначити, що через законодавчу недосконалість регулювання сурогатного материнства на практиці виникають досить негативні ситуації, що стосуються, того що сурогатна мати не бажає віддавати дитину біологічним батькам, або біологічні батьки відмовляються виплачувати кошти тощо. В Україні відсутні правові конструкції, які дозволяють регулювання відносин між поодинокую жінкою та сурогатною матір'ю, між самотнім чоловіком та сурогатною матір'ю.

В українському законодавстві також існує проблема стосовно недосконалого правового регулювання механізму оформлення реєстрації дитини органами РАЦС при застосуванні ДРТ методом сурогатного материнства.

Досить часто сурогатне материнства прирівнюють до злочину, передбаченого статтею 149 Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме «Торгівля людьми». Але склад злочину ст. 149 КК України не містить жодної підстави для того, щоб СМ можливо було прирівняти до нього.

Також варто зазначити, що є випадки «сурогатних» шахраїв, ціль яких – нажитися у фінансовому плані. Це проявляється по різному, наприклад, коли бажання нажитися спонукає жінок вступати в зговори з лікарями та підроблювати медичні довідки про стан здоров'я. Часто імітують вагітність та просто живуть за чужий рахунок.

Також існують випадки недобросовісних посередників, коли деякі агентства, які не зареєстровані на законодавчому рівні і мають на меті виключно наживу.

Сурогатне материнство є одним із способів лікування безпліддя та одним із видів допоміжних репродуктивних технологій. Варто зазначити, що у законодавстві більшості держав дозволено тільки безоплатне сурогатне материнство, наприклад в Австралії, Бельгії, Бразилії, Великобританії, В'єтнамі, Данії, Канаді, Нідерландах, Новій Зеландії, Португалії, Угорщині, у більшості штатів США, тощо), в даних країнах сурогатна мати може отримати лише компенсацію фактичних витрат.

Вдосконалення регулювання програми сурогатного материнства має полягати в запровадженні в Україні успішного закордонного досвіду, удосконаленні національного законодавства і приведенні усіх нормативно-правових актів, які стосуються застосування репродуктивних технологій, у чітку відповідність, задля виключення неоднакового регулювання відносин у цій сфері. А найголовніше – у прийнятті спеціального нормативно-правового акту, що детально регламентуватиме всі аспекти сурогатного материнства. Вважаємо, що недоцільно приймати окремий нормативний документ, який регулюватиме виключно сурогатне материнство, варто прийняти один Закон «Про допоміжні репродуктивні технології», де одним із розділів буде «Сурогатне материнство». У законі мають чітко бути прописані медичні підстави до застосування програми СМ для осіб, які хочуть скористатися даними послугами. Варто включити в закон також і вимоги до сурогатної мами. Також даний закон повинен регулювати кожну стадію програми сурогатного материнства починаючи від того, коли особи погодилися брати участь у програмі СМ.

Стосовно медичного закладу, який надає медичний супровід у програмі СМ ми пропонуємо створити новий вид господарської діяльності «дільність пов'язанна із наданням медичного обслуговування/посередництва у галузі допоміжних репродуктивних технологій», що дозволить законодавчо

врегулювати саме діяльність цих «специфічних клінік», які займаються даним видом діяльності.

Вважаємо, що сурогатне материнство має майбутнє в Україні, але фахівці в медичній галузі, юристи мають об'єднатися і розробити проект закону, який урегулює дану сферу, це буде дуже складно, але це є край необхідним.

Таким чином, сурогатне материнство в Україні потребує більш чіткої регламентації, основою якої виступатиме врахування інтересів дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лесовська С.Г. Стан впровадження допоміжних репродуктивних технологій в Україні. Слово о здоровье. 2017. № 8. URL: <http://ozdorovie.com.ua/stan-vprovadzhennyadopomizhnih-reproduktivnih-tehnologiy-v-ukrayini/?lang=ru#acceptLicense>
2. Urrogacy service provider ratings. URL: <https://www.growingfamilies.org/agency-ratings/>
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
4. Старий Заповіт. Книга Буття в пер. Івана Огієнка. 1962. URL: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/bytie.html>.
5. Svitnev K. (2011). Legal control of surrogacy – International perspectives. Ethical Dilemmas in Assisted Reproductive Technologies. С. 149-163. Doi: 10.1515/9783110240214.
6. Хараджа Н. В. Питання галузевої незалежності договору про сурогатне материнство. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2010. № 2. С. 145– 152.
7. Sills, E. S., & Healy, C. M. (2008). Building Irish families through surrogacy: medical and judicial issues for the advanced reproductive technologies. Reproductive Health, 5, 9. doi:10.1186/1742-4755-5-9
8. Кодекс законів вавилонського царя Хаммурапі (повний текст). Електронна бібліотека Історичного факультету МГУ імені М. Г. Ломоносова. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/hammurap.htm>
9. Khangai, Ravi. (2015). Niyoga, (Levirate) and Sexual Politics in Ancient India; Reflection on the Indian Epic Mahabharata. American Research Journal of History and Culture. Volume 1, Issue1, 2015
10. Ashley Kate. History of Surrogate Motherhood. URL: <http://www.ezinearticles.com>

11. Рулан Н. Юридическая антропология: учеб. для вузов. Ред. Н.С. Нерсесянц. М.: Издательство Норма. 1999. С. 296.
12. Чістякова І.М. Генезис міжнародно – правового регулювання допоміжних репродуктивних технологій. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. № 4(25). С. 153 – 157
13. Баркан А. И. Ультрасовременный ребенок. Издательство Этерна. 2014. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=51158.
14. Айвар Л. К. Правовые основы вспомогательных репродуктивных технологий (суррогатное материнство). Юридический консультант. 2006. № 3. С. 6-11.
15. How the History of Surrogacy Changed Over the Years. April 21, 2020. URL: <https://www.new-life.ua/surrogacy/how-the-history-of-surrogacy-changed-over-the-years/>
16. Цанько І. Технології сурогатного материнства в Україні та за кордоном і участь закладів охорони здоров'я в їх застосуванні. Управління закладом охорони здоров'я. 2013. № 1. С. 58 – 65.
17. Герц А. А. Договірні зобов'язання у сфері надання медичних послуг: дис. на здобуття наукового ступеня докт. юрид. Наук. Львів, 2016. - 421 с.
18. Коломієць А. С. Цивільно-правові відносини з сурогатного материнства. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2012. № 2. С. 74-76.
19. Клэр де ла Хуг. Суррогатное материнство как нарушение прав человека и достоинства личности / Клэр де ла Хуг, Г. Пюпенк URL: <http://www.familypolicy.ru/rep/int-13-051.pdf>
20. Сорокина Т.В. Суррогатное материнство: понятие и критерии его определения. Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция. 2010. № 2 (13). 216 с.
21. Берестовой О.О. Допоміжне (сурогатне) материнство як медико-соціальна проблема. Здоровье женщины. № 9 (135)/2018. URL: file:///C:/Users/%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD/Downloads/Zdzh_2018_9_6%201)

22. Ватрас В. А. Суб'єктний склад правовідносин щодо імплантації ембріона дитини жінці із генетичного матеріалу подружжя. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2002. № 4. - С. 72-75.
23. Пурге А. Р. Правовое регулирование суррогатного материнства как метода вспомогательных репродуктивных технологий : Дис. ... на соискание уч. степени канд. юрид. наук по спец. : 12.00.03 / А. Р. Пурге. – Душанбе, 2015. – 237 с
24. Борисова Т.Е. Сурогатное материнство в РФ. Проблемы теории и практики. / Т.Е. Борисова. – М: Проспект, 2012. – 144 с. URL: <http://aleksejev.ru/materials/1280/25486/?p=18>.
25. Марко Я.Р. Право на сурогатне материнство: проблеми розширеного розуміння. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки 2016. № 850. С.245-249.
26. Поп. Congregazione per la Dottrina della Fede. Il rispetto della vita umana nascente e la dignità della procreazione, parte II A, n. 3 // www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for%20human-life_it.html .
27. Assisted Reproduction. Tetsuya Ishii, in Encyclopedia of Reproduction (Second Edition), 2018. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/medicine-and-dentistry/surrogacy>
28. Insight into Different Aspects of Surrogacy Practices. J Hum Reprod Sci. 2018 Jul-Sep; 11(3): 212–218. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6262674/>
29. Коренга Ю. В. Договір сурогатного материнства. Бюл. Мін. юстиції України. 2012. № 5. С. 133–137.
30. Фарақшина К. Ф. Предмет договора суррогатного материнства : теория и практика. Актуальные проблемы российского права. 2013. №6 (31). С. 738–742
31. Антокольская М. В. Семейное право. М., 2000. 178 с

32. Леженин, В. Н. Проблемы договорных отношений, связанные с суррогатным материнством. Актуальные проблемы гражданского права, гражданского и арбитражного процесса : материалы науч. конф. Воронеж, 15–16 марта 2002 г. / под ред. Е. И. Носыревой, Т. Н. Сафроновой. – В 2. ч. Ч.
33. К.О. Рибак. Поняття та роль сурогатного материнства в сучасному суспільстві. Юридичний науковий електронний журнал. № 3/2015. С 79-83. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2015/23.pdf
34. Дахно Ф.В. Суррогатное материнство . Жіночий Лікар. 2007. № 3 (11);
35. Верес І.Я. Проблеми правового регулювання сурогатного материнства / І.Я. Верес // Наукова стаття. – 2013 р
36. Анцух Н. Трансграничные проблемы правового регулирования суррогатного материнства : [монография] / Н. Анцух. – Минск : Четыре четверти, 2015. – 156 с. URL: http://www.dslib.net/f/a/p/fac310/5453e5/78b3e9/antsukh_monografiya.pdf.
37. Суррогатное материнство гестационное и традиционное / Официальный сайт центра «Семья» URL: <http://bankdonor.ru/novosti/38-surrogatnoe-materinstvo-gestatsionnoe-i-traditsionnoe>
38. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 6 жовтня 2010 р. у справі № 2-2283-1/10 // Єдиний реєстр судових рішень.
39. Антокольская М.В. Семейное право: учебник.[Изд. 2-е, перераб. и доп.]. М., 2000
40. Таланов Ю. Ю. Правове порівняння договору сурогатного материнства з договором про надання послуг. Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 91-річчю з дня народження В. П. Маслова, Харків, 15 лютого 2013 р. Х.: Право, 2013. С. 367–371
41. Айвар Л. К. Правовой захист сурогатного материнства. Адвокат. 2006. № 3. С. 33.

42. Цивільний кодекс України: Закон України від від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
43. Майданик Р. Договір про сурогатне материнство за українським правом: питання теорії та практики. Право України. 2012. № 9. С. 215–225. С. 219.
44. Митрякова Е. С. Правовое регулирование суррогатного материнства в России: автореф. дис. ... канд. юр. наук. М., 2006. С. 34.
45. О.С. Гонтарук Правові аспекти сурогатного материнства в Україні. Студенський вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Випуск 11. 2019 р. URL: [file:///C:/Users/user/Desktop/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%BA%20%D0%9E.%D0%A1.\(%D1%81.154-156\)_%D0%B2%D0%B8%D0%BF1\(11\)2019.zax.pdf](file:///C:/Users/user/Desktop/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%BA%20%D0%9E.%D0%A1.(%D1%81.154-156)_%D0%B2%D0%B8%D0%BF1(11)2019.zax.pdf)
46. Борисова Т. Е. Суррогатное материнство в Российской Федерации. Проблемы теории и практики : монография. М. : Проспект, 2014. С. 85.
47. Коренга Ю. Одностороння відмова від договору про сурогатне материнство. Історико-правовий часопис. 2013. № 2. С. 168–171.
48. А.С. Коломієць. Цивільно-правові відносини з сурогатного материнства URL: [//lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/2_7_2012/07_03_05.pdf](http://lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/2_7_2012/07_03_05.pdf).
49. Щучкина Е. А. Суррогатное материнство: за и против URL: <http://www.gov.marLm>.
50. AlainGuillemoles, Emotionen Australieaprès l'abandon d'un bebe trisomi queasame reporteuse, LaCroix. – 04.08.2014. – S. 7
51. Рішення Фрунзівського районного суду Харківської області у справі № 645/9412/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42585038>
52. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні», затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#n15>

53. Гитлина К.А. Суррогатное материнство ив законодательстве Израиля и России. Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата. 2015. - № 1 (36). С. 103 с.103-106
54. Марко Я.Р. Право на сурогатне материнство: проблеми розширеного розуміння. Вісник НУ «Львівська політехніка». 2016. С. 245 – 249.
55. Міщук І.В., Слаб'як Т.Б. Правове регулювання сурогатного материнства. «Young Scientist». № 5.1 (45.1). 2017 URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5.1/19.pdf>
56. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства Юстицій України в редакції від 28.12.2019р. № z0719-00 / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>
57. Про затвердження інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій: Наказ Міністерства охорони здоров'я в Україні від 23 грудня 2008 р. № 771
58. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>
59. Про допоміжні репродуктивні технології: Проект Закону України № 8629 від 19.07.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64477
60. Візір К.М. Ефективність програм екстракорпорального запліднення у жінок зі зниженим оваріальним резервом. Збірник наукових праць Асоціації акушерів-гінекологів України. 2014. - Вип. 1-2. С. 57-60.
61. Аналітична записка «Щодо напрямків соціальної підтримки сім'ї в контексті реалізації демографічної політики в Україні» URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/940/>
62. Основи законодавства України про охорони здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ Відомості Верховної Ради України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

63. Явор О. А. Університетські наукові записки. 2012. №4. 127–133 с

64. Михальчук О. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні

URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2799>.

65. Григорович Є. В. Цивільно-правова відповідальність за використання штучних методів репродукції Юрист. 1999. № 10 С. 63–70.

66. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950. Відомості Верховної Ради України.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

67. Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 год. – СПб: Юридический центр Пресс, 2004. – 1072 с.

68. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 03.08.2012 р. Справа № 2-о-166/12 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25724686>

69. Ухвала Колегії суддів судової палати у цивільних справа Вищого спеціалізованого суду України від 10.04.2013 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30865462>

70. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 03.08.2012 р. Справа № 2-о-166/12 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25724686>

71. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 22.10.2018 р. (справа № 464/5381/17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77316796>

72. Кривецький О. Сурогатне материнство: проблеми правового врегулювання. Громадська думка про правотворення. 2019.– № 9 (174). С. 11–13. – URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/9.pdf>.

73. Surrogacy Law and Policy in the U.S.: A National Conversation Informed by Global Lawmaking URL:

https://web.law.columbia.edu/sites/default/files/microsites/gender-sexuality/files/columbia_sexuality_and_gender_law_clinic_-_surrogacy_law_and_policy_report_-_june_2016.pdf

74. Нагуш О.М. Імперативні норми та застереження про публічний порядок у міжнародному приватному праві. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 256–261.
75. Стефанчук Р. О. Поняття, система, особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2007. № 5. С. 136–141.
76. Явор О. А. Правові аспекти сурогатного материнства . *Універсальні наукові записки*. 2012. № 4. С. 127-133.
77. Сідоренко М. Істотні умови договору щодо виношування дитини (сурогатне материнство) URL: <http://sidorenko.at.ua/publ/1-1-0-3>
78. Рішення Первомайського міськрайонного суду Харківської області від 03.07.2013 р. Справа № 632/1313/13- ц URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32185130>
79. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 03.08.2012 р. Справа № 2-о-166/12 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25724686>
80. А. Головащук. Деякі аспекти договору сурогатного материнства. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/7161/1/20170913_301.pdf
81. Аксютіна А., Осмолівський Д. Проблеми здійснення сурогатного материнства. *Підприємство господарство і право*. №5. 2017р. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/9.pdf>
82. A surrogacy agreement case in which a Parental Order was made. Hedley J went on to emphasise the need for parties considering entering into such agreements to take legal advice covering both the host country and this jurisdiction. URL: <https://www.familylawweek.co.uk/site.aspx?i=ed83028>
83. Рішення Садгірського районного суду м. Чернівців по справі № 726/2261/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55637188>
84. Постанова Київського апеляційного суду України по справі № 760/26991/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86434765>

85. Постанова Верховного Суду України по справі № 150/628/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85390164>
86. Ухвала Київського апеляційного суду України о справі № 757/53402/18-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78549937>
87. Єдиний реєстр судових рішень. Справа № 591/7976/19 від 28.12.2019 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86701591>
88. Менджул М.В. Порівняний аналіз правових засад сурогатного материнства. *Порівняльно-аналітичне право*. С. 77-79. URL: http://www.pap.in.ua/2_2019/19.pdf
89. Surrogacy Law and Policy in the U.S.: A National Conversation Informed by Global Lawmaking URL: https://web.law.columbia.edu/sites/default/files/microsites/gender-sexuality/files/columbia_sexuality_and_gender_law_clinic_-_surrogacy_law_and_policy_report_-_june_2016.pdf
90. Коренга Ю. В. Регулювання інституту сурогатного материнства у зарубіжних країнах. Збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та здобувачів 9 листопада 2011 р. С. 71–73.
91. Гитлина К.А. Суррогатное материнство ив законодательстве Израиля и России .Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата. 2015. № 1 (36). - С. 103 с.103-106
92. «French civil code» Archived from the original on 29 June 2008.
93. Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» от 26 декабря 2011 года № 518 – IV. Ст. 283. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1100000518>.
94. Стеблова В. Правове регулювання сурогатного материнства за кордоном. Юрист, 2003. 120 с.
95. A comparative study on the regime of surrogacy in EU member states: study URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474403/IPOL-JURI_ET\(2013\)474403_EN](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474403/IPOL-JURI_ET(2013)474403_EN)

96. Суррогатное материнство в Чехии. Центр семья. URL: <https://суррогатныматери.рф/surrogatnoye-materinstvo-2019/24-strani/strani/834-surrogatnoe-materinstvo-vchekhi.html>
97. Бондар І.Ю., Камінська Н.В. Особливості регламентації суррогатного материнства: зарубіжний досвід та удосконалення законодавчого регулювання в Україні. 2018. С. 24 – 29.
98. Корбут Ю. Н. Установление происхождения детей при рождении ребенка суррогатной матерью URL: http://media.miu.by/files/store/items/npsmu-арн-xxi/i/mim_sciencexxi_2011_01011.pdf
99. Суррогатное материнство: юридическое сопровождение. Официальный сайт юридической фирмы «Ноктуа» URL: <http://noctua-consulting.ru/surrogatnoe-materinstvo-juridicheskoesoprovozhdenie/>
100. Afr. hum. rights law j. vol.18 n.2 Pretoria 2018. URL: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1996-20962018000200009&lng=en&nrm=iso&tlng=en
101. The concept of surrogacy in Nigeria: Issues, prospects and challenges. URL: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1996-20962018000200009&lng=en&nrm=iso&tlng=en
102. Коренга Ю. В. Договір суррогатного материнства в сімейному праві України: монографія Луцьк.2015. –188 с.
103. Оніщенко О.В., Суррогатне материнство в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект. Юридичний вісник. 2015. № 3 (36). С. 102–108.
104. Puppinck, Gregor and Hougue, Claire de La, ECHR: Towards the Liberalisation of Surrogacy: Regarding the *Mennesson v. France* and *Labassee v. France* Cases (N°65192/11 & N°65941/11) URL: <https://ssrn.com/abstract=2500075>